

Ταξικός πόλεμος, αντίδραση και οι Ιταλοί αναρχικοί

ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΙΤΑΛΙΚΟΥ ΑΝΑΡΧΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΤΟΥ 20^ο ΑΙΩΝΑ

Της **Adriana Dada**

Στην αρχή του 20ού αιώνα, το ιταλικό αναρχικό κίνημα ανακάλυπτε εκ νέου τις δυνατότητές του να εμφανιστεί ως μια οργανωμένη παρουσία, χάρη εν μέρει στη δουλειά του μεταξύ των μαζών και των οργανικών δεσμών που αρκετοί αγωνιστές είχαν δημιουργήσει από τη δεκαετία του 1890 με τις νέες οργανώσεις εργατών και αγροτών (1). Στη δεκαετία του 1880, ως αποτέλεσμα της μετάβασης προς την τακτική «της προπαγάνδας με την πράξη» εκ μέρους του διεθνούς αναρχικού κινήματος ως απάντηση στην καταστολή εκ μέρους των κυβερνήσεων, ο δρόμος ήταν ανοιχτός σε μια τάση που απείχε κατά πολύ από την καθιερωμένη Μπακουνική γραμμή. Η τάση αυτή ήταν η αντι-οργανωτική τάση, η οποία ανέπτυξε στο έπακρο την έννοια της

αυτονομίας της ομάδας και του ατόμου, με αποτέλεσμα οποιεσδήποτε προηγούμενες οργανωτικές δομές να καταστραφούν.

Αυτή η αναθεώρηση (η οποία αναπτύχθηκε ταυτόχρονα με την ανάπτυξη του σοσιαλδημοκρατικού ρεβιζιονισμού στο εσωτερικό του μαρξιστικού στρατοπέδου) επηρεάστηκε κατά πολύ, από πολλές απόψεις, από μια ακραία ερμηνεία της επαναστατικής αισιοδοξίας και του επιστημονικού ντετερμινισμού του Κροπότκιν, που, με τη σειρά του, επηρεάστηκε βαθιά από το θετικισμό. Ενώ η αναθεώρηση αυτή δεν απέρριψε τις Μπακουνικές ιδέες, ουσιαστικά εμπόδισε την εφαρμογή τους στην πράξη μέσω της άρνησης της σημασίας της οργάνωσης ως αναπόφευκτου στοιχείου της επαναστατικής δράσης και της οικοδόμησης μιας μελλοντικής κοινωνίας. Το αναρχικό κομμουνιστικό πρόταγμα αντικαταστάθηκε από ένα όραμα περί αρμονίας της κοινωνίας. Το όραμα αυτό στηρίχθηκε σε μια υποθετική, περιστασιακή και μοιρολατρική σύμπτωση κοινών συμφερόντων ώστε να αναδυθεί η δυνατότητα μιας συλλογικής συμφωνίας για την ανάγκη για μια επανάσταση και τη λειτουργία της μετεπαναστατικής κοινωνίας που θα την ακολουθούσε. Η απόρριψη οποιασδήποτε μορφής οργάνωσης, που έφτασε στο έπακρό της από εκείνους που βρέθηκαν κάτω από την επιρροή του Κροπότκιν, είχε ως αποτέλεσμα την εξύψωση της ατομικής δράσης, του πλέον εξοργιστικού αυθορμητισμού και της χρήσης της τρομοκρατίας και οδήγησε στην απομόνωση από τις μάζες, κάτι που ήταν τρομερά επιβλαβές. Σε θεωρητικό επίπεδο οδήγησε σε μια διάσπαση μεταξύ της αναρχικής κομμουνιστικής τάσης που ήταν υπέρ της οργάνωσης και των διαφόρων άλλων τάσεων που μιλούσαν περί αρμονίας και αιτιοκρατίας, των αντι-οργανωτικών ή των ατομικιστών.

Ακριβώς όπως οι βόμβες των δεκαετιών του 1880 και 1890 ήταν η απελπισμένη αντίδραση στην απογοήτευση που επήλθε με την αιματηρή συντριβή της Κομμούνας και την καταστολή της Α΄ Διεθνούς, έτσι ο αναρχοσυνδικαλισμός ήταν η απάντηση στο τυφλό αδιέξοδο στο οποίο αναγκάστηκε να οδηγηθεί ο αναρχισμός με την τρομοκρατική δράση (στην οποία είχε εκφυλιστεί η «προπαγάνδα με την πράξη»). Στην τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα, το εργατικό κίνημα αναπτυσσόταν με μεγάλα άλματα και στην Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες, περνώντας από το στάδιο της αλληλοβοήθειας σε αυτό της αντίστασης. Λαμβάνοντας υπόψη τον «εκφυλισμό» του αναρχικού κόμματος, μεγάλος αριθμός μαχητών του (προπάντων οι πιο άσημοι και ιδιαίτερα εκείνοι που ήταν εργάτες, ή κοντά σε αυτούς) ακολούθησαν αυτήν την πορεία. Με αυτόν τον τρόπο, διατήρησαν ουσιαστικά μια ιδεολογική και στρατηγική συνέχεια που ήταν χαρακτηριστική αυτής της τάσης (επίσης και σε διεθνές επίπεδο) στην αρχή του νέου αιώνα. Εντούτοις, στη δεκαετία του 1890, παράλληλα με την αναγέννηση αυτή υπέρ της οργάνωσης που επρόκειτο να αναδυθεί σε κάθε χώρα μετά από το συνέδριο του Caroloago (1891), υπήρχαν τώρα διάφορες άλλες τάσεις: εξεγερτικοί, αντι-οργανωτικοί και ατομικιστές. Στην αρχή του 20ού αιώνα στην Ιταλία, η μετριοπαθής παρουσία των αντι-οργανωτικών και το αδύνατο ρεύμα των «ατομικιστών προκλήσεων» δεν μπόρεσαν να σταματήσουν τους αναρχικούς κομμουνιστές (ενεργοποιημένους ως επί το πλείστον στις ταξικές οργανώσεις) στην προώθηση εκ μέρους τους της διαδικασίας οργάνωσής τους με την ίδρυση του Ιταλικού Αναρχικού Κόμματος το 1907. Αυτή η εμπειρία, αν και με δυσκολία, ήταν επιτυχής στη δημιουργία δομών σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο που γίνονταν όλο και πιο ισχυρές κατά τη διάρκεια των αγώνων στα χρόνια της κρίσης εξαιτίας του συστήματος Giolitti.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Χάρη σε αυτήν την προσπάθεια, στην περίοδο μεταξύ της τελευταίας δεκαετίας του 19ου αιώνα και του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, το ιταλικό αναρχικό κίνημα αναπτύχθηκε και αριθμητικά και από την άποψη της πολιτικής επιρροής, προπάντων μέσω της ογκώδους παρουσίας του στις camere del lavoro (Εργατικές Λέσχες) καθώς και στις επαγγελματικές ενώσεις της Confederazione Generale del Lavoro (CGdL - Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας) όπως και της Unione Sindacale Italiana (USI - Ιταλική Συνδικαλιστική Ένωση) (2). Επιπλέον, το 1914 το κίνημα αφιερώθηκε σε μια έντονη οργανωτική δραστηριότητα με αποτέλεσμα να σημειωθεί η μεγαλύτερη εισροή νέων μελών ως αποτέλεσμα των αγώνων ενάντια στην εκστρατεία στη Λιβύη, αλλά και των αγώνων για την υπεράσπιση των εργατικών τάξεων (3). Αυτή η ανάγκη είχε το αντίστοιχό της επίσης και σε άλλες χώρες, σε τέτοιο βαθμό ώστε δημιουργήθηκε η ιδέα ενός διεθνούς συνεδρίου. Ως προετοιμασία, τον Μάρτη του 1914 η εκδοτική ομάδα του περιοδικού Volonta (Θέληση) και το Fascio Comunista Anarchico di Roma (Κομμουνιστική Αναρχική Ομάδα Ρώμης) πρότεινε το συνέδριο να γίνει στη Φλωρεντία, πρόταση που, λόγω εμφανώς της γραμμής της υπέρ της οργάνωσης, αντιμετωπίστηκε με κάποια υποψία από τους υποστηρικτές της ενότητας των διάφορων ρευμάτων όπως οι συντάκτες του Il Libertario (Ο Ελευθεριακός) και των ατομικιστών του L'Avvenire Anarchico (Το Αναρχικό Μέλλον). (4. Εντούτοις, ούτε το ιταλικό ούτε και τα διεθνή συνέδρια διεξήχθησαν λόγω της επιδεινούμενης διεθνούς κατάστασης και των πολεμικών προετοιμασιών, αν και έγιναν 8 περιφερειακές συναντήσεις στο διάστημα μεταξύ Απρίλη και Ιούνη, όπου συζητήθηκαν κυρίως «ζητήματα σχετικά με την ειδική οργάνωση του κινήματος και των σχέσεών του με τις εργατικές οργανώσεις». (5).

Παρά τον πόλεμο, ο διάλογος μεταξύ των διαφόρων θέσεων και η δημιουργία ενός εθνικού οργανωτικού δικτύου συνέχισαν να αναπτύσσονται με τις συνδιασκέψεις στην Pisa το 1915 και στη Ravenna το 1916 (6). Πρέπει να ειπωθεί, ότι στην Ιταλία τόσο στο ιδεολογικό επίπεδο όσο και σε άλλα επίπεδα, τα αποτελέσματα της σύγκρουσης ήταν λιγότερο καταστρεπτικά για το αναρχικό κίνημα (και για την αριστερά γενικότερα) από ό,τι σε άλλες χώρες. Αυτό συνέβη εν μέρει λόγω της επιλογής του Partito Socialista Italiana (PSI - Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα) - μια επιλογή που επιβλήθηκε από το ισχυρό αντιμιλιταριστικό και ελευθεριακό στοιχείο του προλεταριάτου - που δεν εκφράστηκε με το αρκετά διφορούμενο σύνθημα «ούτε υποστήριξη ούτε σαμποτάζ», αλλά το οποίο συχνά ερχόταν σε αντίφαση στην καθημερινή πρακτική με τη συνεργασία μέσω της κινητοποίησης στη βιομηχανία από τη CGdL που ελεγχόταν από τους ρεφορμιστές. Στην πραγματικότητα, «ο παρεμβατισμός στο ιταλικό αναρχικό κίνημα δεν ήταν ένα φαινόμενο ή ένα ρεύμα ή ακόμα ένα θέμα συζήτησης ή η βάση μιας διάσπασης. Ήταν μόνο μια σειρά σποραδικών, ασύνδετων προσωπικών περιπτώσεων» (7), οι οποίες γενικά συνέβαιναν στο περιθώριο των νιτσεϊκών, στιρνερικών ατομικιστικών τάσεων που αντιμετώπιζαν ήδη μεγάλες δυσκολίες κατά τη διάρκεια της εκστρατείας στη Λιβύη (8). Η αναρχική παρουσία ήταν επίσης αποφασιστική για την αποσαφήνιση της θέσης της USI για την επέμβαση (στη Λιβύη). Η σύγκρουση με την επαναστατική συνδικαλιστική αυτή οργάνωση, ένα μέρος της οποίας ήταν υπέρ της ιταλικής συμμετοχής στον πόλεμο, έφερε την οργάνωση στα χέρια της αντιμιλιταριστικής πλειοψηφίας τον Σεπτέμβριο του 1914, με την ψήφιση μιας πρότασης του Alberto Meschi, γραμματέα της Εργατικής Λέσχης της Carrara, η οποία εξέφραζε

«την εμπιστοσύνη τους στο προλεταριάτο όλων των χωρών να ανακαλύψει εκ νέου το πνεύμα της ταξικής αλληλεγγύης και την επαναστατική ενέργεια που απαιτείται ώστε να

εκμεταλλευθεί την αναπόφευκτη αποδυνάμωση των κρατικών δυνάμεων και της γενικής κρίσης που προκαλείται από τον πόλεμο, για να δραστηριοποιηθεί έτσι ώστε να σαρωθούν τα αστικά και μοναρχικά κράτη που έχουν προετοιμαστεί κυνικά για τον πόλεμο αυτό εδώ και 50 χρόνια» (9).

Στην εκ νέου αποσαφήνιση των θέσεων του αναρχισμού σχετικά με το πρόβλημα που προέκυψε με τον πόλεμο, παράλληλα με την καταδίκη του πολέμου που εγκρίθηκε από τη συνδιάσκεψη της Pisa τον Γενάρη του 1915 (10), πρέπει κάποιος να λάβει επίσης υπόψη του τις διάφορες εκείνες τοπικές ομάδες που κυκλοφορούσαν εφημερίδες και μπορούσαν επομένως να επηρεάσουν τους μαχητές καθώς και ένα πιο ευρύ φάσμα αναγνωστών. Από τα σημαντικότερα περιοδικά, το *Volonta*, διέθετε την πλέον ισχυρή αντι-πατριωτική και αντιπολεμική γραμμή και σε καμία περίπτωση δεν αμφέβαλε για το διεθνιστικό και αντικαπιταλιστικό ρόλο του αναρχισμού (11). Ήταν, στην πραγματικότητα, στις σελίδες του που δημοσιεύθηκε το διεθνές αναρχικό μανιφέστο ενάντια στον πόλεμο τον Μάρτιο του 1915 (12) ως απάντηση εκ μέρους της πλειοψηφίας του κινήματος στο «Μανιφέστο των 16», δηλαδή της φιλογαλλικής δήλωσης περί παρέμβασης ορισμένων μεμονωμένων όπως οι Κροπότκιν, Γκραβ, Μαλατό κ.ά. (13). Αντίθετα, για κάποιο διάστημα, το *Il Libertario* διέθεσε χώρο για διάλογο, δημοσιεύοντας για παράδειγμα τα άρθρα των Ζαν Γκραβ και Maria Rygier, αν και η γραμμή του εκδότη του περιοδικού αυτού Binazzi και των συνεργατών του είχε ξεκαθαριστεί τον Ιούλη του 1914 με το άρθρο «*Ne un uomo ne un soldo per l'iniqua guerra*» («Ούτε ένας άνθρωπος ούτε μια πεντάρα, μια πένα γι' αυτόν τον άδικο πόλεμο») (14). Αλλά στην πραγματικότητα, δεν διεξήχθη μεγάλος διάλογος. Ενώ οι πλέον ένθερμοι υποστηρικτές του αναρχισμού κυκλοφορούσαν ευρέως διαδεδομένα φυλλάδια ενάντια στον πόλεμο (15), οι «αναρχικοί οπαδοί της παρέμβασης» στάθηκαν ανίκανοι ακόμη και να θέσουν το ερώτημα «ναι ή όχι στην παρέμβαση» στο εσωτερικό του αναρχικού κινήματος και επίσης στάθηκαν ανίκανοι να αποτελέσουν μια μειοψηφία. Τελικά, διαμορφώθηκαν ως ομάδα, αλλά μόνο αφού η θέση τους κατεδαφίστηκε από την άμεση και αυθόρμητη αντίδραση ενός υγιούς οργανισμού «(16).

Αλλά, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία ενοποιήθηκε μέσω του αντιμιλιταριστικού αγώνα, σε μια ολόκληρη σειρά άλλων ζητημάτων συνέχισαν να υπάρχουν θεωρητικές διαφορές που ήρθαν στην επιφάνεια ακόμη και με την ευκαιρία της συνάντησης της Πίζας που οργανώθηκε από την ατομικιστική εφημερίδα *L'Avvenire Anarchico* και την εκδοτική ομάδα του *Il Libertario*, που σε άλλες εποχές ήταν ενάντια στις μόνιμες οργανωτικές μορφές και, συνεπώς, έτρεφαν δυσπιστία για τη χρησιμότητα των συνεδριακών αποφάσεων. Στην πραγματικότητα, η *Volonta*, το όργανο του αναρχικού κομμουνιστικού ρεύματος απέτυχε να συμμετέχει, πιστεύοντας ότι τέτοιες συναντήσεις είναι ακαδημαϊκού στυλ (17) και σχεδιάζοντας να δοθεί μια απάντηση μέσω του *Fabbri*, ο οποίος, αντίθετα, θεώρησε «αναπόφευκτη τη συνάντηση ώστε να γίνει συζήτηση, να αποφασιστεί [...] Η προηγούμενη εμπειρία έχει δείξει ότι ένα μεγάλο μέρος των κινήματων μας απέτυχε επειδή δεν ξέραμε τι να κάνουμε» (18). Η Διάσκεψη του Zimmerwald προκάλεσε μεγάλο ενθουσιασμό ως σημάδι της διεθνιστικής αναγέννησης στο εργατικό κίνημα, αλλά με στρατηγικές αξιολογήσεις που διέφεραν στο θέμα των σχέσεων με τον επαναστατικό σοσιαλισμό. Ενώ αναγνώρισαν την όλη σημασία του γεγονότος αυτού, ο *Fabbri* και ο *Borghesi* έτειναν στην απόδοση ενός θεμελιώδους ρόλου στην αναρχική οργάνωση για την επανεμφάνιση του διεθνισμού. Ο πιο εκλεκτικός Binazzi ήταν κάπως πιο θετικός στην αναγέννηση της Σοσιαλιστικής Διεθνούς, ενώ ο ατομικιστής Renato Siglich μέσα από τις σελίδες του *L'Avvenire Anarchico* κατηγόρησε τον καθένα για

παρέκκλιση (19). Οι διαφωνίες επανεμφανίστηκαν κατά τη διάρκεια της μυστικής συνάντησης στη Ravenna τον Αύγουστο του 1916 - «την πρώτη [...] μετά από αυτήν της Ρώμης το 1907 όπου αντιπροσωπεύτηκε ένα τόσο ευρύ φάσμα απόψεων που υπήρχαν στο εσωτερικό του ιταλικού αναρχικού κινήματος» (20) - όπου, ενώ χαιρέτιζαν την αναγέννηση της Σοσιαλιστικής Διεθνούς και τη δημιουργία καλών σχέσεων μεταξύ των σοσιαλιστών και των αναρχικών, οι τελευταίοι θεώρησαν ότι είναι καθήκον τους να έχουν μια Διεθνή «που θα ήταν ανοικτή σε όλους τους εργαζομένους και κάθε σοσιαλιστικό και διεθνιστικό ρεύμα σκέψης» (21) δημιουργώντας έτσι μια Αναρχική Διεθνιστική Επιτροπή η οποία έπρεπε να διεξάγει την κάτι από παραπάνω απαιτούμενη δουλειά για τον εσωτερικό συντονισμό του κινήματος, προπάντων την οργάνωση της υποστήριξης για τα θύματα της καταστολής, για τους φυλακισμένους και τους εξόριστους. Εντούτοις, η Επιτροπή αυτή συνάντησε κάποια δυσκολία στην υλοποίηση των αρχικών και θεσμικών στόχων της. Η σύγκρουση μεταξύ των διαφόρων τάσεων όσον αφορά το ρόλο, το πεδίο και τα όρια οποιασδήποτε συμφωνίας με τους σοσιαλιστές και των συνεχών προσπαθειών του Binazzi να ενοποιηθούν οι διάφορες τάσεις, κατέληξε στην παράλυση του κινήματος σε σημείο που κατέστη αδύνατο να συμμετέχει στην 3η Διάσκεψη του Zimmerwald.

Το κίνημα αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια των δύσκολων χρόνων του πολέμου, ακόμα και στο επίπεδο των πυρήνων ποικίλης δυναμικότητας (ανάλογα με την περιοχή) και υπήρξε έντονη δραστηριότητα ταξικής αντίστασης. Ο αντιμιλιταρισμός αυτός των κινήματων μεταφράστηκε σε λιποταξίες, ατομικές και συλλογικές ανταρσίες (22), στη διοργάνωση και συμμετοχή σε λαϊκές διαδηλώσεις, ενέργειες που ήταν απτά στοιχεία της αντίστασης στον πόλεμο εκ μέρους του προλεταριάτου. Ειδικότερα, πρέπει να αναφέρουμε τις διαμαρτυρίες και τις δημόσιες συνελεύσεις υπέρ του Carlo Tresca (Ιταλοαμερικανού αναρχικού που μαζί με άλλα μέλη των Βιομηχανικών Εργατών του Κόσμου (Industrial Workes of the World) απειλούνταν με εκτέλεση για την οργάνωση απεργιών στον τομέα των μεταλλείων) (23) που κατέληξε στις 8 Σεπτεμβρίου 1916 σε μια μαζική εθνική διαδήλωση στο Μιλάνο, λαμβάνοντας υπόψη τα όρια που επιβλήθηκαν από την κατάσταση του πολέμου (24). Η USI, το μεγαλύτερο μέρος των μελών της οποίας ήταν αναρχικοί, άρχισε μια σειρά σημαντικών αγώνων όπως η δράση των ανθρακωρύχων του Valdarno που καθοδηγήθηκαν από τον τοπικό γραμματέα της Riccardo Sacconi. Η δραστηριότητα αυτή άρχισε τον Σεπτέμβριο του 1916 με αίτημα την εργάσιμη ημέρα 8 ωρών κάτι που ικανοποιήθηκε τον επόμενο Μάη (25). Στο Sestri Ponente επίσης, όπου υπήρχε ισχυρή παρουσία αναρχικών, η δραστηριότητα των μεταλλουργών που επεδίωκαν τον ίδιο στόχο και που άρχισε τον Γενάρη του 1917, οδήγησε σε βίαιες συγκρούσεις και διαδηλώσεις ενάντια στον πόλεμο που απαντήθηκαν με καταστολή και σύλληψη αρκετών αγωνιστών, μαζί και του Alebrando Giovanetti ενός από τους ηγέτες της οργάνωσης και ο οποίος επρόκειτο να φυλακισθεί αργότερα (26). Ο ενθουσιασμός που πυροδοτήθηκε από την «επανάσταση του Φλεβάρη» στη Ρωσία έδωσε μια περαιτέρω ώθηση στη μαζική δράση (27). Στην εξέγερση του Τορίνο τον Αύγουστο του 1917 - όπου η δυσαρέσκεια, η ανοικτή εχθρότητα του ιταλικού προλεταριάτου στον πόλεμο και η επιθυμία για την κοινωνική αλλαγή έφτασε στα ύψη, αλλά και η οποία εξέγερση κατέστησε επίσης σαφές ότι οποιαδήποτε αυθόρμητη εξέγερση ήταν καταδικασμένη να αποτύχει - «μερικοί αναρχικοί εδώ και εκεί προσπάθησαν να δώσουν στην εξέγερση μια πιο αποφασιστικά εξεγερτική κατεύθυνση» (28), όπως καταδεικνύεται από μια προκήρυξη που χρησιμοποιήθηκε αργότερα ως πειστήριο κατηγορίας κατά τη διάρκεια μιας δίκης και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην τελική κρίση του δικαστηρίου:

«Φέρτε τα τουφέκια που κατασκεύασατε στους δρόμους και τα οδοφράγματα. Αφήστε όλες τις δυνάμεις του προλεταριάτου να εξεγερθούν και οπλίστε τις. Βάλτε ένα τέλος, με τη δύναμη των όπλων, στη συστηματική καταστροφή της ανθρώπινης φυλής. Προλετάριοι! Υψώστε τώρα τα τσεκούρια σας, τις αζίνες σας, τα οδοφράγματά σας, την κοινωνική επανάσταση! Προλετάριοι στρατιώτες, λιποτακτήστε! Εάν πρέπει να παλέψετε, κάνετε το ενάντια σε εκείνους που σας καταπιέζουν! Ο εχθρός σας δεν είναι στα αποκαλούμενα σύνορα, αλλά εδώ. Προλετάρειες γυναίκες, εξεγερθείτε! Εμποδίστε την αναχώρηση των αγαπημένων σας! Ας είσαι εσύ, εργάτη του εργοστασίου και της γης, ο συνειδητός και ο ισχυρός, ας είσαι εσύ που θα αφήσεις κάτω τα εργαλεία και θα φωνάζεις: Αρκετά! Όχι άλλο! Εμείς οι εργάτες δεν επιθυμούμε πλέον να κάνουμε τουφέκια που φέρνουν το θάνατο στους αδελφούς μας που αγωνίζονται και υποφέρουν». (29)

Τον τελευταίο χρόνο του πολέμου υπήρξε αξιοσημείωτη αποδυνάμωση του αναρχισμού, όπως και της υπόλοιπης αριστεράς, λόγω της καταστολής. Σύλληψη, δίκη και φυλάκιση ήταν η μοίρα πολλών αναρχικών, οι οποίοι βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή των λαϊκών εξεγέρσεων. Οι εφημερίδες όλου του κινήματος έκλεισαν με μόνη εξαίρεση την ατομικιστική εφημερίδα L'Avvenire Anarchico που κυκλοφορούσε στην Πίζα από τη διφορούμενη φυσιογνωμία του Renato Siglich. Η διεθνιστική επιτροπή δράσης δέχτηκε κτύπημα με τη σύλληψη των Binazzi, Gobbi και Monticelli (που τέθηκαν υπό απομόνωση) και το θάνατο του τέταρτου μέλους της Gregorio Benvenuti. Ακόμη και στην Ελβετία, η πολυάριθμη αποικία των εξόριστων, των αντιτιθέμενων στη στρατολογία και των λιποτακτών, αποδεκατίστηκε από τις συλλήψεις και τις εκτοπίσεις σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. «Πάνω από 100 πρόσφυγες, πολλοί από τους οποίους συμμετείχαν ενεργά στο τοπικό εργατικό κίνημα, ήταν αδύνατο να δραστηριοποιηθούν για πολλούς μήνες, αν και απαλλάχθηκαν αργότερα από κάθε κατηγορία σε βάρος τους» (30).

Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΞΑΡΣΗ

Παρ' όλα αυτά, το τέλος του πολέμου σηματοδότησε μια επιστροφή στη μαζική δράση και την οργάνωση στο εσωτερικό του κινήματος. Η Οκτωβριανή Επανάσταση ξύπνησε ελπίδες στους αναρχικούς (και όχι μόνο σ' αυτούς) ότι στην Ιταλία θα μπορούσαν να επαναληφθούν τα γεγονότα της Ρωσίας. Οι ιστορικοί δεν έχουν ξεκαθαρίσει ακόμα την έκταση αυτών των προσδοκιών καθώς και το ρόλο που τα κόμματα και τα εργατικά συνδικάτα έπαιζαν στην τροφοδότηση, κατεύθυνση και/ή καθοδήγηση αυτών των ελπίδων, αλλά έχουν γίνει μερικές μελέτες σχετικά με τις αιτίες και τις διεθνείς διαστάσεις του φαινομένου (31). Εντούτοις, από το 1917 μέχρι το τέλος του 1920, ο διεθνισμός των ελευθεριακών τους έπεισε για την πιθανότητα μιας επανάστασης στην Ιταλία (32), λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορετικές θέσεις των διαφόρων ρευμάτων και ατόμων - από αυτές του Malatesta (ο οποίος ήταν ακόμα εξεγερσιακός, αν και είχε συνείδηση του ρόλου που ενστερνιζόταν η αναρχική αλλά και η μαζική οργάνωση) μέχρι τις πιο ειλικρινείς απόψεις του Fabbri, περνώντας μέσα από μυριάδες αποχρώσεις διαφόρων ατόμων και ομάδων αντανάκλωντας τις γεωγραφικές τους διαφορές, την κοινωνική τους σύνθεση καθώς και τη συμμετοχή των αγωνιστών αυτών στον ταξική πάλη.

Στο διάστημα Φλεβάρη-Μάρτη 1919, επανακυκλοφόρησαν δύο σημαντικά περιοδικά επανέλαβαν – το *Il Libertario* στο *La Spezia* και το *Volonta* στην *Ancona* το οποίο, έχοντας ως εκδότη τον Luigi Fabbri, είχε ξεχωριστή συμβολή στην ανάλυση των προβλημάτων της μεταπολεμικής περιόδου μαζί με μια σαφή, αλλά και κριτική υπεράσπιση της Ρωσικής Επανάστασης (34). Τον Απρίλη, η διαδικασία της

αναδιοργάνωσης βρισκόταν ήδη σε εξέλιξη με τη συνδιάσκεψη που συνήλθε στη Φλωρεντία στις αίθουσες της τοπικής Εργατικής Λέσχης. (35). Ένα σημαντικό σημείο αφορούσε το γεγονός ότι (η συνδιάσκεψη αυτή) προηγήθηκε μιας σειράς προπαρασκευαστικών περιφερειακών συναντήσεων (μεταξύ των οποίων μια στο Umbria-Marches και μια στην Emilia-Romagna που ήταν σημαντικά βήματα στις προσπάθειες που καταβλήθηκαν για να υπογραμμιστεί το ζήτημα της πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης πριν και μετά από την επανάσταση καθώς και οι σχέσεις με τα άλλα κόμματα της αριστεράς) (36) και, επίσης, ένας ζωντανός διάλογος στον Τύπο επιδιώκοντας την εξασφάλιση του ότι οι εκπρόσωποι ήταν πραγματικά αντιπροσωπευτικοί και προέρχονταν από τις ομάδες εκείνες που ήταν ενεργές μεταξύ των μαζών. Η Unione Anarchica Anconetana (Αναρχική Ένωση της Ancona), μια ισχυρή οργάνωση, ήταν στην πρώτη γραμμή αυτής της μάχης, απαιτώντας εκείνοι που επρόκειτο να συμμετάσχουν στη συνδιάσκεψη να είναι πραγματικά αντιπροσωπευτικοί των οργανωμένων δυνάμεων των αναρχικών». (37).

Η οργάνωση που γεννήθηκε από τη συνδιάσκεψη αυτή πήρε το σημαντικό όνομα Unione Comunista Anarchica d'Italia (UCAdI – Αναρχική Κομμουνιστική Ένωση Ιταλίας) σηματοδοτώντας έναν διαχωρισμό από τα ανθρωπιστικά και ατομικιστικά ρεύματα που γενικά αποτελούνταν από μια σειρά ομάδων και συχνά ατόμων, αλλά που κυκλοφορούσαν όμως περιοδικά όπως τα L'Avvenire Anarchico, La Frusta (Το Μαστίγιο) και Cronaca Sovversiva (Ανατρεπτικά Νέα), που είχαν μια συγκεκριμένη επιρροή σε μερικά τμήματα του κινήματος που δεν ήταν ακόμα ενσωματωμένα στις διάφορες περιφερειακές οργανώσεις. Η συνδιάσκεψη επιβεβαίωσε, επίσης, την επείγουσα ανάγκη επανέναρξης των διεθνών επαφών (η UCAdI θεωρήθηκε ως το ιταλικό τμήμα μιας Διεθνούς Αναρχικής Ένωσης) και, επομένως, άρχισε τις απαραίτητες προετοιμασίες για τη συμμετοχή της στο Ιδρυτικό Συνέδριο της Γ' Διεθνούς «η οποία [υπό καθεστώς λογοκρισίας] θα υποστήριζε τα θεμελιώδη αιτήματα του αναρχισμού. (38). Μαζί με την κατευθυντήρια επιτροπή, δημιουργήθηκε και μια επιτροπή αλληλογραφίας, η οποία λειτούργησε ως γραμματεία (39). Αλλά η έμφαση δόθηκε κυρίως στην κατάσταση στην Ιταλία σε μια προσπάθεια να δημιουργηθούν αυτά τα όργανα προπαγάνδας και η πολιτική δράση που απαιτείτο.

«Όσον αφορά την οργάνωση των εργατών, η συνδιάσκεψη υποστηρίζει ότι η οργάνωση και ο αγώνας των εργατών κατά των αφεντικών είναι ουσιαστικά μέσα για το επαναστατικό κίνημα και ότι, επομένως, είναι προς όφελος των αναρχικών να συμμετέχουν σε αυτό προκειμένου να προωθηθεί η επανάσταση και ο αναρχισμός. Πρέπει να θυμηθούμε ότι η καταστροφή της καπιταλιστικής και εξουσιαστικής κοινωνίας είναι δυνατή μόνο με τα επαναστατικά μέσα και ότι η χρήση της γενικής απεργίας και του εργατικού κινήματος δεν πρέπει να μας κάνει να ξεχάσουμε τις πιο άμεσες μεθόδους αγώνα ενάντια στην κρατική και αστική βία και την ακραία εξουσία. Σημειώνουμε ότι η Unione Sindacale Italiana είναι αυτήν την περίοδο (και ήταν και κατά τη διάρκεια του πολέμου) ο πιο κοντινή [εργατική οργάνωση] στην υπόθεση του διεθνισμού, χωρίς συμβιβασμούς ή δισταγμούς. Χωρίς να επιθυμούμε να δημιουργήσουμε δεσμευτικά καθήκοντα που είναι ασυμβίβαστα με την πεποίθησή μας ότι οι πολιτικές ομάδες και οι ταξικές οργανώσεις πρέπει να είναι αυτόνομες και ανεξάρτητες, η συνδιάσκεψη αυτή προτείνει οι σύντροφοι εργάτες να βοηθήσουν την Unione Sindacale Italiana με το καλύτερες δυνατότητές τους και καθένας και καθεμία μέσα από την επαγγελματική θέση του/της, έτσι ώστε να μπορέσει να συνεχίσει να διατηρεί τις επαναστατικές, αντικρατικές και αντισυγκεντρωτικές της θέσεις» (40).

Με άλλα λόγια, η πρόταση εξέφρασε μια συγκεκριμένη θέση υπέρ της εργατικής παρέμβασης, επιβεβαιώνοντας την ανάγκη να διατηρηθεί ένας ακριβής, αυτόνομος ρόλος για την πολιτική αναρχική οργάνωση. Όσον αφορά τη συμμετοχή των Ιταλών αναρχικών στους εργατικούς αγώνες, υπήρχε μεγάλη ποικιλία στα συνδικάτα στα οποία ανήκαν. Ένας μεγάλος αριθμός ήταν μέλη της USI, η οποία στα επόμενα δύο χρόνια θα έφθανε τα 800.000 μέλη και 27 Εργατικές Λέσχες. Άλλοι δραστηριοποιούνταν στα συνδικάτα που ανήκαν στη Συνομοσπονδία, με έναν σημαντικό αριθμό στο FIOM (ένωση μεταλλουργών συνδεδεμένη ομοσπονδιακά με την CGdL), που εμφανίστηκαν ακόμη και στο συνομοσπονδιακό συνέδριο του 1921 ως ενιαία ομάδα (41). Άλλοι ήταν ακόμα μέλη ανεξάρτητων συνδικάτων όπως το Sindacato Ferroviari (Συνδικάτο Σιδηροδρομικών) και η Federazione dei Marittimi (Ομοσπονδία Ναυτεργατών). Αλλά ήταν προπάντων στους αγώνες που αναπτύχθηκε και ενισχύθηκε η παρουσία των αναρχικών.

Η (φασιστική) επίθεση στην L'Avanti! (Εμπρός!) τον Απρίλη του 1919, έδωσε ώθηση στην πρόταση των αναρχικών για τη δημιουργία ενός επαναστατικού ενιαίου μετώπου, με άλλα λόγια της ένωσης όλων των εργατικών συνδικάτων και των οργανώσεων της αριστεράς (που επρόκειτο να γίνει θεμελιώδες στοιχείο της μεσοπρόθεσμης τακτικής-στρατηγικής) που εγκρίθηκε στο συνέδριο της Μπολόνια το 1920 (42). Η πρώτη πραγματική δοκιμή της πρακτικής αξίας της πρότασης αυτής έγινε περίπου κατά τη διάρκεια των διαμαρτυριών ενάντια στο αυξανόμενο κόστος ζωής, που θεωρήθηκε από μερικούς σχολιαστές ως η αιχμή της επαναστατικής έντασης του Biennio Rosso (τα Δύο Κόκκινα Χρόνια). Ο Borghi θα έλεγε αργότερα: «Ήταν η στιγμή που ήμασταν αρκετά έτοιμοι για μια επανάσταση» (43). Για τον Fabbri επίσης, τα δύο αυτά χρόνια μαζί με την εξέγερση της Ancona τον Ιούνιο του 1920 και των καταλήψεων των εργοστασίων, ήταν στιγμές που «οι θεσμοί της μοναρχίας επρόκειτο να ανατραπούν από στιγμή σε στιγμή. Και δεν ανατράπηκαν μόνο και μόνο επειδή οι αντίπαλοί τους στερούνταν τακτικής» (44). Επιπλέον, ο Fabbri απέδωσε την κύρια ευθύνη για την αποτυχία της επανάστασης στους σοσιαλιστές, χωρίς εντούτοις να κρύψει και τις ανεπάρκειες του αναρχικού κινήματος:

«Αυτό δεν απέκλεισε το γεγονός ότι σε πολλά μέρη και με διάφορους αυθόρμητους τρόπους, οι επαναστάτες διαφορετικών σχολών σκέψης ενήργησαν προετοιμασμένα και προπαγανδιστικά. Αλλά αυτό που έλειπε ήταν ο συντονισμός των προσπαθειών, των συγκεκριμένων γεγονότων καθώς και μιας εκτεταμένης προετοιμασίας μέσω των οποίων θα μπορούσαν να είχε αρχίσει η επανάσταση ακόμη και παρά την απροθυμία και την παθητική αντίσταση των μετριοπαθών σοσιαλιστικών στοιχείων» (45).

Οι αναρχικοί ήταν χωρίς αμφιβολία αρκετά στενά αναμειγμένοι στις διαδηλώσεις των εργατών και αγροτών που χαρακτήρισαν το 1919 «ως περίοδο προετοιμασιών, συγκρούσεων και ένδειξης μιας πολύ πιο βαθιάς και ριζικής κρίσης με επιπτώσεις στους θεσμούς και τις δομές της χώρας» (46). Αλλά το κίνημα (που ακόμα ανασυγκροτείτο μετά από τη διακήρυξη της UCAdI) δεν διέθετε ακόμα μια σταθερή και συγκεκριμένη στρατηγική να προσφέρει στις ομάδες-μέλη της σε ένα προχωρημένο στάδιο οργάνωσης, τουλάχιστον σε περιοχές όπως η Liguria, το Lazio και ειδικά η Emilia-Romagna, όπου οι εκπρόσωποι 80 διαφορετικών ομάδων συναντήθηκαν σε ένα συνέδριο στην Μπολόνια τον Σεπτέμβριο του 1919 (47). Από την πλευρά της, η USI απολάμβανε μια μεγάλη αύξηση του αριθμού των μελών της μετά από τα χρόνια του πολέμου και δραστηριοποιούνταν περισσότερο ως παράλληλη οργάνωση παρά ως μια αυτόνομη οντότητα. (48) Στην πραγματικότητα,

μιμούταν το ρόλο της CGdL που ήταν προσκολλημένη στο PSI (Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα).

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ MALATESTA

Η επιστροφή του Malatesta στο τέλος του 1919 υπήρξε μια κρίσιμη καμπή στην ανάπτυξη του ιταλικού αναρχικού κινήματος. Εξορισμένος για πολλοστή φορά μετά από την «Κόκκινη Βδομάδα», προσπαθούσε μάταια να επιστρέψει στην Ιταλία από το 1917, δηλώνοντας ακόμη και την προθυμία του να δικαστεί για σημαντικές κατηγορίες εναντίον του ακριβώς για να μπορεί να είναι παρών σε ένα μέρος στο οποίο θεώρησε ότι αναπτυσσόταν μια ευνοϊκή κατάσταση για επαναστατική δράση. Εντούτοις, τον Νοέμβριο του 1919, όταν μετά από μια σειρά διαμαρτυριών (ειδικά της USI) η κυβέρνηση αναγκάστηκε να του χορηγήσει διαβατήριο, οι αρχές συνέχισαν να βάζουν αναρίθμητα εμπόδια στην πορεία του. (49) Αλλά στάθηκε δυνατό να επιστρέψει χάρη στη βοήθεια του Giuseppe Giulietti και της Federazione dei Lavoratori del Mare (Ομοσπονδία Ναυτεργατών) (50). Έφθασε έτσι λαθραία στο Taranto με ένα ελληνικό φορτηγό πλοίο και μετά κατευθύνθηκε με το τραίνο στη Γένοβα όπου προσποιήθηκε ότι έχει αποβιβαστεί.

«Ο αγαπητός σύντροφός μας Errico Malatesta ενώθηκε τελικά μαζί μας. Το γενοβέζικο προλεταριάτο του επεφύλαξε μια θερμή και ενθουσιώδη υποδοχή. Το Σάββατο κατά την 1.00 π.μ. ήχησαν οι σειρήνες δίνοντας το σήμα για τη στάση εργασίας. Οι εργαζόμενοι μέσω της Via Milano βάδισαν προς την πλατεία Carignano, όπου επρόκειτο να πραγματοποιηθεί δημόσια συγκέντρωση. Οι εντυπωσιακές σειρές των διαδηλωτών με τις εκατοντάδες των σημαίων διέσχισαν την πόλη τραγουδώντας τους ύμνους μας. Στην τεράστια πλατεία και τις γειτονικές οδούς συναθροίστηκαν πάνω των 60.000 άνθρωποι. Ο ενθουσιασμός ήταν απεριόριστος. Ο ακούραστος πρόεδρος της Co-operativa Facchini (Συνεταιρισμός Αχθοφόρων) Ravaschio, μίλησε στο πλήθος και παρουσίασε τον αγαπητό μας Errico Malatesta που μίλησε στη συνέχεια σύντομα και επευφημήθηκε» (51).

Το κύρος του Malatesta γέννησε ελπίδες και ενθουσιασμό στις μάζες. Ήταν κατάθεση ψυχής στη συνέχιση του αγώνα του ιταλικού προλεταριάτου για χειραφέτηση. Η σταθερότητα και η συνέπεια της εργασίας του τον έκαναν τον φυσικό ηγέτη ενός τεράστιου τμήματος των εργατών. Επιπλέον, η ικανότητα αυτού του παλαιού διεθνιστή να ενοποιεί ολόκληρο το αναρχικό κίνημα και η αδιαφιλονίκητη φήμη του, διευκόλυναν (όπως το 1897 και το 1913) αυτήν την ενότητα που, όπως θα δούμε στους επόμενους μήνες, βασίστηκε στον ενθουσιασμό των διαφόρων τμημάτων και στη συμφωνία μεταξύ τους. Οι ιδέες του για τη διατήρηση της ενότητας (52) βασίζονταν συνήθως στην αισιόδοξη θεώρησή του για την κατάσταση στην Ιταλία - μια άποψη που υποστηρίχθηκε εντούτοις από ένα σημαντικό τμήμα των μαζών την εποχή αυτή, αλλά που βασίστηκε υπερβολικά σε προσωπικούς παράγοντες που είναι χρήσιμο να εξεταστούν.

Ο Malatesta, ο κατ' εξοχήν επαναστάτης, έζησε ένα μεγάλο μέρος της ζωής του και τα περισσότερα από τα χρόνια που εξετάζουμε εδώ στην εξορία, με συνδέσεις στο διεθνές επαναστατικό σοσιαλιστικό και αναρχικό κίνημα. (53) Η επιστροφή του στην Ιταλία συνέπεσε με τάσεις βελτίωσης του ταξικού κινήματος που θα μπορούσαν να περιγραφτούν ως επαναστατικές εξεγέρσεις. Ως αποτέλεσμα, κατάλαβε ότι «παρά τις διαφορές τους σε τάσεις και κόμματα, οι μάζες ήταν πρόθυμες να δράσουν για έναν κοινό στόχο». (54) Οι ελπίδες αυτές εντούτοις, ακολουθήθηκαν από περιόδους καταστολής, αναγκάζοντάς τον να επιστρέψει στην εξορία. Η εξεγερτική εμπειρία της Α' Διεθνούς, της ομάδας Matese, επανεξετάστηκε αυστηρά από το 1894 και μετά

(55) με την ανάπτυξη της στρατηγικής για την αναρχική δράση μέσα στις οργανώσεις που δημιουργούσαν οι μάζες. Ήταν κάτι που θα ανέπτυσαν ο Gori, ο Fabbri και πολλοί άλλοι και θα έβαζαν σε εφαρμογή με τη δραστηριότητά τους, όχι μόνο στις Εργατικές Λέσχες και τις επαγγελματικές ομοσπονδίες, αλλά και μέσω της αναδιοργάνωσης του αναρχικού κόμματος (56). Αλλά ο Malatesta δεν βρισκόταν στην Ιταλία μεταξύ του τέλους του 19^{ου} αιώνα και του 1914 και μόνο από το εξωτερικό μπορούσε να παρακολουθήσει τις διαδικασίες και την όλη εμπειρία που ανάγκασε το ιταλικό αναρχικό κίνημα να αναπτύξει την ιδεολογία του. Και ένας σημαντικός δείκτης «της αποσύνδεσής του» από το τελευταίο ήταν η θέση που υποστήριξε στο Διεθνές Συνέδριο στο Άμστερνταμ το 1907, όπου η αντίθεσή του στον Monatte διέφερε (χαρακτηριζόμενη μάλλον από έναν ανθρωπιστικό αναρχισμό) από αυτήν του Fabbri, ο οποίος εξέφρασε καλύτερα από οποιοδήποτε άλλον την ανάπτυξη του ιταλικού αναρχικού κινήματος και της συνειδητοποίησης εκ μέρους του της ανάγκης για το κόμμα καθώς και μια παρουσία μέσα στις μαζικές οργανώσεις, επιστρέφοντας με αυτόν τον τρόπο στη γνήσια Μπακουινική παράδοση (57).

Το 1914, ο Malatesta πίστευε ακόμα σε αυτήν την αισιόδοξη, ανθρωπιστική και εξεγερτική αντίληψη. Το όραμά του για την αναρχική δράση, προπαντός ως προπαγάνδα και επαγρύπνηση περιμένοντας εκείνες τις περιπτώσεις «που μπορούν να εμφανιστούν όταν τις περιμένουμε ελάχιστα» (58) και η εμπιστοσύνη του στην «αυθόρμητη κίνηση» των μαζών για την επανάσταση (59) έδωσαν βεβαίως ώθηση στην αναρχική προπαγάνδα αυτό το χρόνο, ωστόσο ο ίδιος έπρεπε να καταλάβει ότι το κύριο εμπόδιο στην επαναστατική δράση ήταν η έλλειψη συντονισμού πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από τα εξεγερτικά ξεσπάσματα. Στην πραγματικότητα, ενώ βρισκόταν ακόμα στην εξορία, στο Λονδίνο το 1919, χαιρέτισε θερμά την πρόταση για μια καθημερινή εφημερίδα (που είχε μόνο την υποστήριξη μιας μειονότητας στη συνδιάσκεψη του Απριλίου του ίδιου χρόνου στη Φλωρεντία), την οποία θεώρησε ως ουσιαστικό όργανο για την προπαγάνδα και την προετοιμασία για την επανάσταση. Όπως και άλλοι αγωνιστές που απασχολούνταν συνήθως με τη μαζική δραστηριότητα, ο Fabbri εξέθεσε «μια άποψη που ήταν εκείνη την εποχή μάλλον αντίθετη» προς την κυκλοφορία της εφημερίδας (60), πιστεύοντας ότι η ανάπτυξη του κινήματος έπρεπε να είναι πιο βαθμιαία και σύνθετη, συνδεδεμένη με συγκεκριμένες οργανωτικές δομές και με ένα στέρεο ριζοβόλημα στις οργανώσεις βάσης του προλεταριάτου. Η εναπόθεση κάθε ενέργειας κάποιου στη δημιουργία ενός ενοποιημένου σχήματος όλων των διαφορετικών τάσεων του φάνηκε σπατάλη χρόνου. Επομένως, παρέμεινε «από την αρχή, ένας από τους λίγους που είδαν την πρωτοβουλία αυτή με ελάχιστες αυταπάτες» (61). Ο Malatesta, αντίθετα, «ανέπτυξε τις πρακτικές και θεμελιώδεις του αντιρρήσεις, που έβρισκαν πολύ καλά τη δικαιολόγησή τους σε κανονικές εποχές, αλλά [...] ήταν ξεπερασμένες εντελώς από τις τρέχουσες συνθήκες και από τη μεγάλη ανάγκη για μια επικείμενη επανάσταση» (62).

Ο διάλογος μεταξύ των δύο επιβεβαίωσε τις διαφορετικές απόψεις τους. Ενώ ο Fabbri (ο οποίος ούτε ακόμη και τον Γενάρη του 1920 αφέθηκε να πέσει θύμα του «γενικού υίγγου» της αριστεράς) (63) επεδίωξε να πείσει τους αντίθετους με αυτόν για την ανάγκη μια λεπτομερούς, μακροπρόθεσμης στρατηγικής, ο Malatesta διατήρησε την αδυνατότητα

του να ακολουθηθεί αυτός ο δρόμος. Δεν είχε σκεφτεί ότι θα έβρισκε τέτοια ζύμωση. Δεν ήταν πλέον μια περίπτωση προετοιμασίας του εδάφους, αυτό ήταν έτοιμο. Αντί αυτού, ήταν ουσιαστικό να γίνει ό,τι μπορούσε να γίνει το συντομότερο δυνατόν, επειδή

η επανάσταση ερχόταν, ήταν πιο κοντά απ' όσο είχε σκεφτεί [...] συμφώνησα μαζί του και μόνο αργότερα άρχισα να έχω αμφιβολίες για τον επαναστατικό χαρακτήρα του εντυπωσιακού αυτού λαϊκού ενθουσιασμού και αυτό τον κατέστησε ίσως τυφλό μπροστά στην πραγματική παρούσα κατάσταση». (64)

Οι αμηχανίες του Fabbri στο διάστημα μεταξύ του τέλους του 1919 και των αρχών του 1920, φαίνεται ότι υπερνικήθηκαν από τα γεγονότα, από τις προσδοκίες τις οποίες ενέπνευσε ο Malatesta μεταξύ των γραμμών των αναρχικών και αλλού, τόσο πολύ έτσι ώστε προκειμένου να αποφευχθούν οι υπερβολικά προσωποποιημένες εκδηλώσεις εκτίμησης και εμπιστοσύνης προς το πρόσωπό του, αισθάνθηκε την ανάγκη να δημοσιεύσει μια επιστολή στην οποία είπε, μεταξύ άλλων: «Σας ευχαριστώ, αλλά αρκετά». (65)

Με τη γέννηση της καθημερινής εφημερίδας, Umanita Nova (Νέα Ανθρωπότητα), τον Φλεβάρη του 1920, ο ρόλος του Malatesta «στην κατανόηση και συμφιλίωση όλων των αναρχικών τάσεων» (66) καλύφθηκε. Ο Fabbri έκλεισε τη Volonta το ίδιο καλοκαίρι επειδή «όλοι όσοι συνεισέφεραν, έπρεπε έκτοτε να αφιερωθούν στην εφημερίδα Umanita Nova» (67). Ωστόσο, η Umanita Nova είχε μεγάλη επιτυχία. Διέθετε ένα δίκτυο ανταποκριτών και συνεργατών που κάλυπτε ολόκληρη τη χερσόνησο και μια διανομή που έφθανε στις 50.000 φύλλα ημερησίως και με ετήσιο τζίρο πάνω από ένα εκατομμύριο λιρέτες». (68) Ένας αμερόληπτος μάρτυρας της σπουδαιότητάς της μεταξύ των μαζών ήταν η Anna Kuliscioff, η οποία τον Αύγουστο του 1920 έγραψε στον Turati:

«Η εργατική τάξη περνά μια κακή περίοδο μεταδοτικής αναρχικής ασθένειας. Ήδη η Avanti! σχεδόν μποϊκοτάρεται και οι εργαζόμενοι διαβάζουν μόνο την Umanita Nova [...] Αυτό επιβεβαιώνεται από τα μέλη των Εργατικών Λεσχών και τους επιβάτες των πρωινών τραμ όπου κάποιος δεν συναντά πλέον εργάτες που να μην κρατούν ένα φύλλο της Umanita Nova στα χέρια τους». (69)

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΙ Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ

Η καθημερινή εφημερίδα ήταν μόνο ένας από τους τρόπους που θα μπορούσε να ακουστεί η φωνή των αναρχικών. «Σε όλο το Biennio Rosso οι αναρχικοί ήταν σε θέση να συμμετέχουν με όλες τους τις δυνάμεις στα λαϊκά και εργατικά κινήματα, πρώτα αναμειγνυόμενοι σε αυτά και έπειτα στοχεύοντας σε μια πιο χαρακτηριστική διάκριση». (70) Όπως παρατηρήθηκε

«δεν είναι κάτι το εξωτερικό από την εργατική τάξη, αλλά αντιπροσωπεύει ένα ακριβές τμήμα της, τον πιο ασταθή τομέα, που διαμορφώθηκε πρόσφατα και που δεν συνδέεται με τη μεταρρυθμιστική παράδοση. Αντλούν τη μέγιστη υποστήριξή τους από τη νέα, τη νεαρή εργατική τάξη, ανάμεσα στην προλεταριοποιημένη μεσαιά τάξη των εργαζομένων στα γραφεία, τους ταχυδρομικούς και τους τηλεγραφιστές και επίσης μεταξύ των παλαιών νησίδων της παραδοσιακής αναρχικής υποστήριξης (τους εργαζόμενους στους σιδηροδρόμους, το ανεξάρτητο εμπόριο κ.λπ...)». (71)

Στην ουσία, οι αναρχικοί ήταν επίσης παρόντες και σε άλλους τομείς όπως οι μεταλλουργοί. Είχαν ήδη την πλειοψηφία στην USI, αλλά σε μερικές περιοχές συγκροτούσαν ανεξάρτητες συνδικαλιστικές οργανώσεις και ήταν συχνά υπεύθυνοι ή αντιπροσωπεύονταν επαρκώς σε αυτόνομες εργατικές λέσχες σε μέρη όπως Sestri Ponente, Sampierdarena, Savona-Vado, Livorno, στα διάφορα μέρη της Emilia-Romagna και Marches. Διέθεταν αγωνιστές στο Sindacato Ferrovieri, τη Federazione dei Lavoratori del Mare και άλλες οργανώσεις. Σε μέρη όπου δεν ήταν δυνατό να δημιουργηθούν ανεξάρτητες ενώσεις ή όπου η δημιουργία τους προκαλούσε

τεχνητούς διαχωρισμούς, οι αναρχικοί συμμετείχαν στις Εργατικές Λέσχες και στα επαγγελματικά συνδικάτα της CGdL, όπως για παράδειγμα στο Τορίνο, όπου αποτελούσαν ευδιάκριτο και ενεργό συστατικό του σημαντικού μεταλλουργικού τομέα. Οι αναρχικοί στην πρωτεύουσα του Piemonte έδωσαν, στην πραγματικότητα, υψηλή σημασία στη δράση στην ομοσπονδιακή αυτή μαζική οργάνωση. Σύμφωνα με τον αναρχικό Pietro Ferrero, γραμματέα του τοπικού συνδικάτου μεταλλουργών:

«Στο Τορίνο δεν υπήρχε κανένας κλάδος της Unione Sindacale Italiana αυτή την εποχή και οι αναρχικοί, με εξαίρεση τους αντι-οργανωτικούς, ήταν μέλη του κλάδου FIOM και, ως πεπεισμένοι αγωνιστές της προλεταριακής ενότητας, συμμετείχαν ενεργά σε αυτό το νέο κίνημα [τα εργοστασιακά συμβούλια], με την ελπίδα ότι θα φέρουν αποτελέσματα». (72)

Ο αναρχισμός στάθηκε ικανός να καθιερωθεί «στην καρδιά της ταξικής πάλης στην πόλη του Τορίνο κατά τη διάρκεια των τεσσάρων χρόνων μετά από το τέλος του πολέμου και παρείχε έναν από τους καλύτερους μαχητές κατά τη διάρκεια της αντίστασης στο πρόσωπο του Pietro Ferrero, ο οποίος δολοφονήθηκε από τους φασίστες στις 18 Δεκεμβρίου 1922». (73) Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η επιρροή που ασκούσαν ήταν οι αναρχικοί στις θεωρίες που εκφράζονταν από την Ordine Nuovo (Νέα Τάξη – εφημερίδα του Gramsci), χάρη ειδικά στους Maurizio Garino και Pietro Mosso, βοηθού καθηγητή Θεωρητικής Φιλοσοφίας στο τοπικό πανεπιστήμιο και με το ψευδώνυμο Carlo Petri συγγραφέα του βιβλίου «IL Sistema Taylor ed I consigli dei Produttori» (Το σύστημα Τέιλορ και τα συμβούλια των παραγωγών). (74) Δεν αποτελεί καμία έκπληξη σε μας ότι το Gruppo Libertario Torinese (Ελευθεριακή Ομάδα Τορίνο) ήταν από τους δύο υπογράφοντες το Μανιφέστο «Per il congresso dei consigli di fabbrica. Agli operai e ai contadini di tutta Italia» (Για το Συνέδριο των Εργοστασιακών Συμβουλίων. Προς τους εργάτες και αγρότες όλης της Ιταλίας), που δημοσιεύτηκε τον Μάρτη του 1920 στην Ordine Nuovo ώστε να προωθηθεί η χρήση των συμβουλίων. (75) Ακόμη και στη συνάντηση της Εργατικής Λέσχης τον Δεκέμβρη του 1919, ο Garino και οι αναρχικοί ήταν αποφασισμένοι για τη νίκη του ρεύματος υπέρ των συμβουλίων. Όπως έγραψε ο Gramsci:

«Όταν ο Garino, ο αναρχικός συνδικαλιστής, μίλησε [...] για το θέμα - και μίλησε με μεγάλη διαλεκτική αποτελεσματικότητα και ζεστασιά - εμείς (αντίθετα από το σύντροφο Tasca) αισθανθήκαμε μια ευχάριστη έκπληξη και μια βαθιά συγκίνηση [...] Η τοποθέτηση του συντρόφου Garino, ενός ελευθεριακού, ενός συνδικαλιστή, ήταν απόδειξη της βαθιάς μας πεποίθησης που είχαμε πάντα ότι σ' αυτή την πραγματική επαναστατική διαδικασία ολόκληρη η εργατική τάξη θα ανακαλύψει αυθόρμητα τη θεωρητική και πρακτική της ενότητα». (76)

Ο αγώνας των εργατών μετάλλου άρχισε το Φλεβάρη του 1920 στο Sestri Ponente και έφθασε στην αιχμή του με το «lancette sciopero delle» (σειρά απεργιών ως διαμαρτυρία για την εισαγωγή της θερινής ώρας) το Μάρτη στο Τορίνο. Οι αναρχικοί αφιέρωναν συνεχώς τις προσπάθειές τους στην επέκταση των συμβουλίων, σε μια προσπάθεια να μετατραπεί η εργατική σε εξεγερτική δράση. Αναμφισβήτητα, η αντίληψη για το νέο αυτό όργανο (το εργοστασιακό συμβούλιο) αναπτύχθηκε στο εσωτερικό των αναρχικών κύκλων, κατάφερε να ξεπεράσει αξιοπρόσεκτες διαφορές εκ μέρους των υποστηρικτών της Ordine Nuovo και καθορίστηκε από την πρόταση που παρουσιάστηκε από τους Ferrero και Garino στη συνδιάσκεψη των Εργατικών Λεσχών στο Τορίνο τον Ιούνιο και η οποία εκτέθηκε λεπτομερώς κατά τη διάρκεια του αναρχικού εθνικού συνεδρίου τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου στην Μπολόνια. Στο συνέδριο αυτό, ο Garino επιβεβαίωσε την ανάγκη της προώθησης της δημιουργίας

των εργοστασιακών συμβουλίων καθώς «φέρνουν την ταξική πάλη στη φυσική της έκταση, προικίζοντάς την με μια κατακτητική δύναμη». Έθεσε τους πρωταρχικούς τους στόχους «πρώτον, άμεση δράση, δεύτερον, εγγύηση της συνέχισης της παραγωγής στην επαναστατική περίοδο, τρίτον, να αποτελέσει ίσως τη βάση για την κομμουνιστική διαχείριση». Βασικά, για τους αναρχικούς η σημασία των συμβουλίων βρισκόταν στο γεγονός ότι εξασφάλιζαν τη συμμετοχή όλων των εργαζομένων «χωρίς διάκριση [...] οργανωμένων ή όχι, βάσει των διαφόρων τομέων τους» καθώς και ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως ενωτικά όργανα αγώνα και διαχείρισης: «το Συμβούλιο ως αντικρατικό όργανο και το Συμβούλιο ως όργανο εξουσίας». (77)

Το κοινό σημείο μεταξύ των αναρχικών και της Ordine Nuovo ήταν η αξίωσή τους ότι κάθε εργαζόμενος, είτε ανήκει σε κάποιο συνδικάτο είτε όχι, είχε μια ίση φωνή μέσα στα συμβούλια. Εντούτοις, διέφεραν στο ότι οι πρώτοι αρνούσαν να θεωρήσουν τα συμβούλια ως βάση για ένα νέο Κράτος, ένα σοβιετικό Κράτος. Άλλες διαφορές βρίσκονταν στο ότι έδιναν έμφαση στα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία τα συμβούλια μόνο στην επαναστατική φάση θα μπορούσαν να ενεργήσουν ως αποτελεσματικά όργανα της ταξικής πάλης (και, επομένως, όλων των τομέων της κοινωνικής ζωής) και επισήμαιναν τους κινδύνους εκφυλισμού τους σε κοινούς διοικητικούς οργανισμούς ενός μη κομμουνιστικού συστήματος. Επικυρώνοντας αυτά τα σημεία, το αναρχικό συνέδριο της Μπολόνια ενέκρινε μια απόφαση που ήταν (εν μέρει) η ακόλουθη:

«Ενώ σημειώνουμε ότι τα εργοστασιακά συμβούλια είναι σημαντικά, προπάντων λαμβάνοντας υπόψη την εγγύτητα της επανάστασης και το γεγονός ότι μπορεί να είναι τα τεχνικά όργανα της απαλλοτρίωσης και της απαραίτητης, άμεσης συνέχισης της παραγωγής, αλλά ότι με το να συνεχίζουν να υπάρχουν στο εσωτερικό της παρούσας κοινωνίας θα μπορούσαν να πέσουν θύμα της συντηρητικής και προσαρμοστικής επιρροής αυτής της κοινωνίας, πιστεύουμε ότι τα εργοστασιακά συμβούλια και τα κατάλληλα όργανα συσπείρωσης όλων των χειρωνακτικών και διανοητικών εργατών στους εργασιακούς τους χώρους, για κομμουνιστικούς και αναρχικούς λόγους, είναι απολύτως αντικρατικά όργανα και πιθανοί πυρήνες της μελλοντικής διαχείρισης της βιομηχανικής και γεωργικής παραγωγής. Είναι χρήσιμα για την ανάπτυξη της συνείδησης του παραγωγού και, επίσης, για τους σκοπούς της επανάστασης, για τη βοήθεια στην προσπάθεια μετατροπής της δυσαρέσκειας των βιομηχανικών και γεωργικών εργατών σε μια σαφή επιθυμία για την απαλλοτρίωση. Επομένως, προσκαλούμε τους συντρόφους να υποστηρίξουν το σχηματισμό εργοστασιακών συμβουλίων και να συμμετέχουμε ενεργά στην ανάπτυξή τους προκειμένου να διατηρηθούν η οργανική δομή και οι λειτουργίες τους όπως περιγράφονται εδώ, για να αντιπαλέψουμε οποιαδήποτε τάση παρέκκλισης σε μια ταξική συνεργασία και για να εξασφαλίσουμε ότι όταν διαμορφώνονται συμμετέχουν σε αυτά όλοι οι εργαζόμενοι σε κάθε εργοστάσιο, είτε είναι οργανωμένοι είτε όχι». (78)

Όσον αφορούσε τα Σοβιέτ (συμβούλια), το συνέδριο στηρίχθηκε στην έκθεση του Sandro Molinari, ο οποίος, στην πραγματικότητα, επανέλαβε τι ειπώθηκε σχετικά με τα συμβούλια. Θεωρήθηκαν σημαντικοί οργανισμοί κατά τη διάρκεια της φάσης της επανάστασης, αλλά έγινε αναφορά και στους κινδύνους εξουσιαστικών αποκλίσεων ή κρατικής συνεργασίας (79). Η εισαγωγή σχετικά με την οργάνωση των εργατών έγινε από τον Fabbri, ο οποίος τόνισε την ανάγκη «να αφήσουμε τις εργατικές και τις πολιτικές οργανώσεις να παραμείνουν ανεξάρτητες η μια από την άλλη» και «να ασχοληθούν με την εργασία των συντρόφων αναρχικών [που βρίσκονται μέσα στα συνδικάτα] ώστε να εξασφαλιστεί ότι προωθούν όλο και περισσότερο τους επαναστατικούς και ελευθεριακούς στόχους» (80). Ο Fabbri είχε ασχοληθεί ήδη με το

θέμα αυτό στην Umanita Nona κατά τη διάρκεια των παραμονών του συνεδρίου, προτείνοντας η απόφαση για το θέμα που εγκρίθηκε στο συνέδριο της Φλωρεντίας τον προηγούμενο χρόνο να παρουσιαστεί και πάλι και πρότεινε «να προστεθεί μια δήλωση υπέρ της προλεταριακής ενότητας». Υπενθυμίζοντας αυτή την αρχή, επέκρινε τη διάσπαση μεταξύ της Unione Sindacale και της CGdL που, είπε ο ίδιος, αν και «προκλήθηκε από τα κακά σχέδια των ρεφορμιστών [...], ήταν λάθος», καθώς δεν είχε οδηγήσει στα αποτελέσματα που επιδιώχθηκαν από τους ρεφορμιστές, δεδομένου ότι «σε πολλά μέρη οι αναρχικοί παρέμεναν μέλη της συνομοσπονδίας» λόγω «της επιθυμίας τους για ενότητα». Μίλησε επίσης αρνητικά για τη ροπή της USI προς την ενθάρρυνση άλλων να εγκαταλείψουν την CGdL:

«Εάν έπρεπε να δώσω μια συμβουλή, θα ζητούσα από τους συντρόφους να αποφύγουν τις διασπάσεις μέσα στα συνδικάτα, τις Εργατικές Λέσχες κ.λπ., στις οποίες ανήκουν [...] Η οργάνωση των εργατών, η οποία είναι βασισμένη στα ενδιαφέροντά τους, τείνει να προσαρμοστεί στο περιβάλλον της προκειμένου να επιτευχθούν τα καλύτερα αποτελέσματα για τα μέλη της. Δεν είναι, όπως ειπώθηκε κάποια φορά, αυτόματα επαναστατική ή ελευθεριακή».

Το πραγματικό ζήτημα βρίσκεται, αντίθετα, στη στρατηγική που πρέπει να έχουν οι αναρχικοί μέσα στα συνδικάτα: μια στρατηγική εναντίον της συνεργασίας και του ρεφορμισμού, ικανή να συμπεριλάβει τους μη αναρχικούς εργάτες ώστε να δημιουργηθεί «εκείνη η επαναστατική μειονότητα λειτουργία της οποίας είναι να ακουστεί το πρώτο χτύπημα στις κλειστές πόρτες του μέλλοντος» και να συντονιστούν μεταξύ τους μέσα στις δομές του κόμματος (81). Αλλά υπήρξαν άλλες θέσεις που υποστηρίχθηκαν κατά τη διάρκεια του συνεδρίου, όπως του Fantozzi, που υποστήριξε ότι ήταν «ατιμωτικό το γεγονός ότι οι αναρχικοί εργαζόμενοι ήταν ακόμα μέλη της Συνομοσπονδίας Εργασίας», η άποψη του Borghi που εξέθεσε τις αρετές της USI, χωρίς όμως να απαιτήσει να γίνουν μέλη της οι εργάτες, ή η μεσοβέζικη θέση του Binazzi (που είχε ελάχιστη υποστήριξη) η οποία δεν έβλεπε κανένα πρόβλημα στο να γίνονται οι εργάτες μέλη όποιου συνδικάτου θέλουν. Κατόπιν εκτέθηκε η θέση της ομάδας του Τορίνο, η οποία επέμεινε στη σημασία της δράσης μέσα στη συνομοσπονδία, εάν ήταν δυνατόν να συγκροτηθούν «αναρχικές αντιπολιτευτικές ομάδες, συνδικαλιστών και επαναστατών κομμουνιστών». Ο Garino υποστήριξε αυτή τη θέση επειδή «δεν ήταν η στιγμή αυτή για να προωθήσουμε μια διάσπαση εκεί όπου υπήρχε προλεταριακή ενότητα, λαμβάνοντας υπόψη τις συγκεκριμένες στιγμές». Στο τέλος, επικράτησε μια απόφαση (με την υποστήριξη του Malatesta) χωρίς όμως να ληφθεί υπόψη το εύρος της συζήτησης, υιοθετώντας ουσιαστικά μια εύκολη γραμμή αποκλειστικής υποστήριξης της USI.

«Αυτό το Συνέδριο [...], λαμβάνοντας υπόψη την τρέχουσα κατάσταση όπου υπάρχουν διάφορες εργατικές οργανώσεις, θεωρεί για μια ακόμα φορά ότι η Unione Sindacale Italiana είναι αυτή που ενσωματώνει καλύτερα σήμερα τα επαναστατικά και ελευθεριακά ιδανικά. Η αλληλεγγύη μας πηγαίνει στους συντρόφους εκείνους που αφιερώνουν τη δραστηριότητά τους σε αυτήν με πνεύμα αυταπάρνησης. Συμβουλευόμαστε τους συντρόφους να προωθήσουν τη δράση της USI εφόσον αυτή παραμένει στο επίπεδο της επαναστατικής, αντικρατικής δράσης, με να γίνουν μέλη και να βοηθήσουν στη συγκρότηση νέων τμημάτων και (όπου αυτό δεν είναι δυνατό λόγω των τοπικών συνθηκών και για να μην προκληθούν καταστρεπτικές διασπάσεις) να ενοποιήσουν μέσω της άμεσης δράσης ομάδες ή επιτροπές δράσης ώστε να αντιτάξουμε στο ρεφορμισμό όλα εκείνα τα επαναστατικά στοιχεία που (ως αποτέλεσμα των ανωτέρω αναγκών) είναι ακόμα μέλη άλλων οργανώσεων και εξασφαλίζοντας το ότι αυτές οι ομάδες ή επιτροπές αυτές θα δρουν μαζί με την USI». (82).

Με πιο γενικούς όρους, αν και μετά από ζωνηρή και σύνθετη συζήτηση, το συνέδριο της Μπολόνια ήταν ένας δείκτης των εσωτερικών δυσκολιών στην ανάπτυξη του μεταπολεμικού κινήματος όπου επιχειρήθηκε συμβιβασμός μεταξύ των διαφόρων τάσεων. Στην πραγματικότητα, το «σύμφωνο της συμμαχίας» που εγκρίθηκε στο συνέδριο ήταν μια προσπάθεια να έρθουν μαζί ομοσπονδίες, ομάδες και άτομα με διαφορετικές ιδέες, ενοποιώντας τους μέσω ενός «προγράμματος», το οποίο όμως ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί λόγω της συνολικής τοπικής και μεμονωμένης αυτονομίας που εγγυούταν το ίδιο το σύμφωνο. Η συζήτηση σχετικά με το θέμα έφερε στην επιφάνεια δύο τουλάχιστον καλά αποσαφηνισμένες θέσεις. Η πρώτη θέση ήταν εχθρική σε οποιαδήποτε μορφή οργάνωσης, προσδεμένη στην εγγύηση της απόλυτης ελευθερίας του ατόμου ή της ομάδας. Η δεύτερη θέση ήταν ότι προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι η Unione Anarchica Italiana (UAI - Ιταλική Αναρχική Ένωση - το νέο όνομα της UCAdI) θα μπορούσε να λειτουργήσει καλά μόνο από εκείνους που δέχτηκαν μια τέτοια οργάνωση, η οποία, εντούτοις όντας μη συγκεντρωτική, θα λειτουργούσε στη βάση μιας ομοσπονδίας σύμφωνα με ένα πρόγραμμα που θα έπρεπε να είναι δεσμευτικό για όλους από τη στιγμή που θα εγκριθεί.

«Οι αντιφάσεις ανάμεσα στη δράση της UAI και στο σύμφωνο που εγκρίθηκε είναι εμφανείς και είναι προφανώς η συνέπεια της οργανωτικής λειτουργίας που επρόκειτο να έχει η UAI σε εκείνη την ιδιαίτερη πολιτική στιγμή. Κατά συνέπεια, προσπάθησε να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ των θεμελιωδών αρχών του αναρχισμού και της λειτουργικής αποτελεσματικότητας, προκειμένου να επιτευχθούν συγκεκριμένοι στόχοι, με το να υπερνικηθούν τεχνητά οι αντιπαραβαλλόμενες μέθοδοι και στρατηγικές των αγωνιστών της. Υπενθυμίζεται στα μέλη της η ηθική υποχρέωση που συνδέεται με τις αποφάσεις που πάρθηκαν, αλλά αναγνωρίζεται, από την άλλη πλευρά, το δικαίωμα πλήρους αυτονομίας. Παρείχε στα μέλη της μια σειρά πρακτικών αποφάσεων σχετικά με τη δράση σε μια ομάδα, την πληρωμή των συνδρομών, τη διαδικασία σύγκλησης συνελεύσεων, την αποβολή (μελών) κ.λπ., ενώ επιβεβαιώνει, από την άλλη πλευρά, ότι κάθε ομάδα ή κύκλος που είναι μέλος της UAI μπορεί να έχει έναν εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας και να αποφασίζει για τη δραστηριότητά του με οποιοδήποτε τρόπο αυτός επιλέγει μέσω της πλήρους αυτονομίας. Με τον τρόπο αυτό επιτρέπεται αυτόματα στις διάφορες ομάδες να δημιουργήσουν τους δικούς τους κανονισμούς ακόμα και αν αυτοί διαφέρουν από εκείνους που καθορίστηκαν από το «Σύμφωνο». (83)

Επιπλέον, το ίδιο το Πρόγραμμα, που έπρεπε να παρέχει τη συνοχή όλων των συστατικών του κινήματος, περιορίστηκε στην περιγραφή του έργου για μια μελλοντική αναρχική κομμουνιστική κοινωνία, χωρίς να καθορίσει την τακτική και στρατηγική που απαιτούνται προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, βασιζόμενο σχεδόν αποκλειστικά στην επαναστατική στιγμή, για την οποία ήταν απαραίτητο «να προετοιμαστεί διανοητικά και υλικά έτσι ώστε το ξέσπασμα του βίαιου αγώνα να οδηγήσει σε νίκη του λαού». (84) Αντί για μια οργανική γραμμή, το συνέδριο δημιούργησε μια άσχημα συνδεμένη μεταξύ τους σειρά στρατηγικών και απέτυχε να δημιουργήσει τους επαρκείς αυτούς μηχανισμούς για την κύρια πρόταση, δηλαδή το Fronte Unico Rivoluzionario (FUR – Ενιαίο Επαναστατικό Μέτωπο). Σύμφωνα με τα λόγια του Fabbri, που εγκρίθηκαν από το συνέδριο:

«δεν είναι ένα ενιαίο μέτωπο των επαναστατικών κομμάτων, αλλά μεταξύ των επαναστατικών στοιχείων σε διάφορα μέρη, ακόμη και σε αντίθεση στη θέληση των ηγετών και χωρίς την ευλογία των διαφόρων οργανώσεων, συμπεριλαμβανόμενης και της UAI. Είναι θέμα τοπικών συμφωνιών που πραγματοποιούνται με βάση τη συγγένεια της πρόθεσης, ειδικά όσον αφορά τη δράση». (85)

Λαμβάνοντας υπόψη μια τέτοια διαδικασία, εάν επρόκειτο να είναι εφαρμόσιμη θα έπρεπε να υπάρχει θεωρητική, αντικειμενική και οργανωτική ενότητα μαζί με ένα καλό επίπεδο αποτελεσματικότητας, εκ μέρους ολόκληρου του κινήματος. Αλλά στο εσωτερικό της Unione Anarchica Italiana η ενότητα αυτή ήταν μόνο προφανής και όχι πραγματική.

Παράλληλα με τις επίσημες δηλώσεις, στο συνέδριο διεξήχθη επίσης και μια μυστική συνεδρίαση προκειμένου να συμφωνηθεί (από ό,τι φαινόταν) ένα σχέδιο δράσης στο φως της αναμενόμενης εξέγερσης. (86) Σε αυτό το ζήτημα, οι αναρχικοί παρουσιάστηκαν πλήρεις πρωτοβουλιών και ικανοί να δράσουν ως οι προωθημένοι πυρήνες της επίθεσης και της υπεράσπισης εν μέσω των κυμάτων λαϊκής και εργατικής εξέγερσης και στην ακραία αντίσταση στο φασισμό με μια επίδραση που ήταν ανώτερη από της αριθμητική τους δύναμη. Η ομάδα του La Spezia είχε δημιουργήσει σχέσεις με ναύτες και στρατιώτες και το Μάη του 1920 έκανε μια επίθεση στο οχυρό Monte Albano στο Migliarino και, σε συνεννόηση με μερικούς φρουρούς, προσπάθησε μάταια να θέσει υπό την κατοχή της μια αποθήκη όπλων. Είναι σημαντικό να ειπωθεί, ότι η αστυνομία δεν προχώρησε σε οποιοσδήποτε συλλήψεις αν και γνώριζε καλά το γεγονός, από φόβο μήπως προκληθεί «μια γενική απεργία σε ένδειξη διαμαρτυρίας». (87) Το Fascio Libertario Torinese (Ελευθεριακή Ομάδα Τορίνο) δημιούργησε στενούς δεσμούς με στρατιώτες (ακόμα και με ανώτερους και κατώτερους αξιωματικούς) που συχνάζαν κρυφά στην Εργατική Λέσχη. «Οι αναρχικοί κομμουνιστές του Τορίνο», σύμφωνα με μια έκθεση του στρατηγού Scipioni τον Ιούνιο του 1919, «έχουν καθορισμένους και με σαφήνεια στόχους δράσης: να ανατινάξουν τις γέφυρες των σιδηροδρόμων, να αποκόψουν τις τηλεγραφικές και τηλεφωνικές επικοινωνίες και να απομονώσουν τις τοπικές αρχές από οποιαδήποτε εξωτερική επαφή». (88) Τον Απρίλη του 1920, οι αναρχικοί από το Piombino, το Livorno και την Genoa, παρεμπόδισαν κονβόι στρατευμάτων που στάλθηκε στο Τορίνο, κατά τη διάρκεια του «lancette sciopero delle». Για να μην αναφέρουμε και το ρόλο των αναρχικών της Ancona που επαναστάτησαν τον επόμενο Ιούνιο όπου «οι στρατιώτες εξόπλισαν τους εργάτες και οι εργαζόμενοι υπεράσπισαν τους στρατιώτες», όπως αναφέρει ο Borghi. (89).

Το FUR προετοιμάστηκε να θέσει σε εφαρμογή προσωρινές, τοπικές συμφωνίες που επιβλήθηκαν συχνά από τα γεγονότα, με σοσιαλιστές, δημοκράτες και ανατρεπτικούς. Οι καλύτερες προοπτικές του FUR φάνηκαν να βρίσκονται στις εθνικές πρωτοβουλίες και τις συνδιασκέψεις που συγκλήθηκαν από κοινού από τις μαζικές οργανώσεις υπεράσπιση των πολιτικών θυμάτων και της Ρωσικής Επανάστασης, η οποία ενθάρρυνε φλογερές ελπίδες. Εντούτοις, ούτε η συνδιάσκεψη στην Μπολόνια τον Αύγουστο του 1920 που συγκλήθηκε από το συνδικάτο των σιδηροδρομικών, που είχε μαζική συμμετοχή, δεν οδήγησε στη δημιουργία της ενότητας. Βεβαίως, μεγάλο μέρος της αποτυχίας αυτής οφειλόταν στην απροθυμία του PSI (Σοσιαλιστικού Κόμματος), αλλά εν μέρει και στην τοποθέτηση του Malatesta που ήταν απρόθυμος να δεχτεί μια μόνιμη επιτροπή από φόβο για την εξουσία που θα μπορούσε να έχει συγκεντρώσει. (90) Για άλλη μια φορά, βλέπουμε την αβεβαιότητα της θέσης του Malatesta (που ήταν την ίδια εποχή και θέση μεγάλου μέρους του κινήματος) οι ρίζες της οποίας βρίσκονταν στην επιπόλαια εμπιστοσύνη στον αυθορμητισμό, στο επικείμενο της επανάστασης και στην πρόθεση να αφήσουν τους ανθρώπους να κάνουν πράγματα από μόνοι τους.

Πάνω από όλα, ήταν οι αγώνες των εργατών και αγροτών (που ενίσχυσαν την πεποίθηση του ότι οδηγούν αυτόματα σε μια επανάσταση στην κοινωνία) που παρείχαν στους αναρχικούς το εύφορο έδαφος που ώθησε στην άμεση λειτουργία του

FUR. Η επίδραση ήταν η μετατροπή της μεσοπρόθεσμης στρατηγικής στη μόνη στρατηγική και η απώλεια κατανόησης της ανάγκης για μια αναρχική οργάνωση που θα λειτουργούσε ως κέντρο συντονισμού και σημείο αναφοράς για τις μάζες. Εντούτοις, η εργασία τους ξεπέρασε την έντονη λειτουργική τους δραστηριότητα, που συμπεριλαμβάνει μια καλά στοχευμένη ανάλυση της κατάστασης και στοχεύοντας τις ρεφορμιστικές προσπάθειες περιορισμού της πρωτοβουλίας του προλεταριάτου με τους συνηθισμένους κανόνες και διακανονισμούς. Ακόμα και μετά από το τέλος της περίπτωσης Mazzonis (ένα συμπέρασμα που ρυθμίστηκε σταδιακά και αποτελεσματικά από την κυβέρνηση, όπου τα επανακατελιημμένα εργοστάσια καταλήφθηκαν από τους εργαζομένους προκειμένου να δοθούν πίσω στους ιδιοκτήτες τους μετά από τη συμφωνία νέων συμβάσεων με τους εργάτες), η Umanita Nona έγραψε:

«Αυπούμαστε για το ότι όσοι θεωρούμαστε ειλικρινείς επαναστάτες έχουμε συνοχή σε αυτήν την υπόθεση. Τι έχουν να πουν οι φίλοι μας της Ordine Nuovo γι' αυτήν την παρωδία του κομμουνισμού των Εργοστασιακών Συμβουλίων, τα οποία υποστηρίζουν τόσο θερμά; Ή για την κραυγαλέα αυτήν προσπάθεια κομμουνισμού σε ένα αστικό καθεστώς με την ευλογία ενός υπουργού του βασιλιά; Και τι γίνεται με τους απέχοντες κομμουνιστές του Partito Socialista;» (91)

Πρέπει να τονιστεί ότι η καταγγελία αυτή προεξόφλησε (και ίσως οδήγησε) στη δημιουργία της θέσης της Ordine Nuovo που παρουσιάστηκε στο άρθρο του Togliatti «Νέα Τακτική». (92) Με γενικότερους όρους, έχει σημειωθεί, όσον αφορά τις απόψεις των άλλων δυνάμεων της αριστεράς, ότι

«η θέση των αναρχικών κατά τη διάρκεια της περιόδου των καταλήψεων των εργοστασίων ήταν πάντα υπέρ της επαναστατικής παρέμβασης και επέκτασης και συγχρόνως της σύγκρουσης όσον αφορά την παρέμβαση στις πρακτικές. Δεν είναι μια βιαστικά παρμένη πολιτική θέση, μόνο ένα βήμα στην ανάπτυξη μιας ανάλυσης και τακτικής που έχει τις ρίζες του σε ένα ευρύτερο υπόβαθρο και στις αποφάσεις και τις επιλογές που αναφέρονται ιδιαίτερα στην περίοδο μετά από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο».

Στην πραγματικότητα, από την ίδια την έναρξη της δράσης των εργατών μετάλλου, ήταν μια θέση που παρακολουθήθηκε στενά και σχολιάστηκε, που εξετάστηκε η ανάπτυξή της, η θέση όσον αφορά τους ρεφορμιστές εξετάστηκε και έγιναν προσπάθειες να επεκταθεί ο αγώνας και να συνδεθεί με άλλες κατηγορίες της βιομηχανίας και της γεωργίας. (94) Εξίσου, η προσοχή στράφηκε στις νέες προλεταριακές οργανώσεις σε επίπεδο βάσης που είχαν αναπτυχθεί από την ανάγκη οργάνωσης και ρύθμισης της παραγωγής ώστε να μπορέσει να αρχίσει η επαναστατική μετάβαση. (95) Όταν η δράση κατέληξε στις καταλήψεις των εργοστασίων, οι αναρχικοί παρουσιάστηκαν να είναι πολύ καλά ενημερωμένοι για το ότι δεν υπήρχαν πλέον σαφή οικονομικά περιθώρια για διαπραγμάτευση και ότι η διαφωνία με την αστική τάξη είχε μετατοπιστεί στην πολιτική σφαίρα. Κατόρθωσαν την ιδιαίτερη φύση της συγκεκριμένης στιγμής όταν οι μάζες ξεπέρασαν τις παραδοσιακές επαναστατικές μεθόδους, αρχίζοντας να κατέχουν τα μέσα παραγωγής, θέτοντας πραγματικά σε εφαρμογή την επαναστατική απαλλοτρίωση (στις 7 Σεπτεμβρίου, μετά το κάλεσμά της να μην εγκαταλειφθούν τα εργοστάσια, η Umanita Nona ανακοίνωσε ότι «ποτέ ξανά δεν θα παρουσιαστεί μια τέτοια ευνοϊκή περίπτωση κάνοντας τους καπιταλιστές να χάσουν αυτό το... αίμα». (96) Βλέποντας τον κίνδυνο απομόνωσης, πρότειναν την επέκταση του κινήματος σε άλλους τομείς μέχρι το επίπεδο της τοπικής διοίκησης. Αυτή ήταν η κατάσταση όταν καλέστηκε μια

συνάντηση από την USI τις 7 Σεπτεμβρίου στη Sampierdarena, με τη συμμετοχή των εργατών σιδηροδρόμων, των ναυτεργατών και των λιμενεργατών, των παντοπωλών και εκπροσώπων της CGdL. «Όλοι αυτοί οι εργαζόμενοι», έγραψε ο Borghi (97), «είναι υπέρ μιας θαρραλέας απόφασης: να προχωρήσουμε στην πράξη, να καταλάβουμε αμέσως το μεγαλύτερο λιμένα της Ιταλίας, τη Γένοβα, τους άλλους λιμένες της Liguria καθώς και άλλους βιομηχανικούς κλάδους». Εξίσου διορατική ήταν η πρόβλεψη ότι η εγκατάλειψη των εργοστασίων θα προκαλούσε αναπόφευκτα τη μανία της αντίδρασης. (98)

Η ΠΡΟΛΗΠΤΙΚΗ ΑΝΤΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Το τέλος του μεγάλου κύματος των αγώνων που κατέληξε στις καταλήψεις των εργοστασίων, προστέθηκε στον αντίκτυπο που είχε στην Ιταλία η διεθνής οικονομική κρίση, δημιουργώντας τους όρους για την ήττα των οποιωνδήποτε επαναστατικών ελπίδων που έτρεφαν οι αναρχικοί κατά τη διάρκεια του Biennio Rosso. Συγχρόνως, οι πληγές που άνοιξε ο πόλεμος στον καπιταλιστικό κόσμο θεραπεύονταν, ενώ γινόταν πιο σαφές από ποτέ ότι δεν θα υπήρχε καμία περαιτέρω διάδοση της Ρωσικής Επανάστασης στην μπολσεβίκικη έκδοσή του. Στο σημείο αυτό, το αναρχικό κίνημα (που και στην Ιταλία και αλλού συνέβαλε κατά αξιοσημείωτο τρόπο στο φράξιμο της ένοπλης αντεπαναστατικής επέμβασης) έχανε συνεχώς τις θέσεις που είχε διατηρήσει έως τότε σχετικά με τη διαχείριση και το δρόμο που έπρεπε να πάρει η επανάσταση και οργάνωνε διαμαρτυρίες εναντίων των διώξεων των αναρχικών στη Ρωσία. Η βασική κριτική εστιάστηκε στην υποβάθμιση των Σοβιέτ, που είχαν θεωρηθεί από τους Μπολσεβίκους ως η βάση της επαναστατικής δράσης και όργανα της νέας τάξης, αλλά που καταπνίγηκαν, αντίθετα, από τη «δικτατορία του προλεταριάτου». Αυτό στην πράξη ήταν μια δικτατορία του κομμουνιστικού κόμματος που με το συγκεντρωτικό μηχανισμό του συνέτριψε τις αληθινά δημοκρατικές δομές. Αυτή ήταν η γραμμή που υιοθετήθηκε από τον Fabbrì στο έργο του «Rivoluzione Dittatura» («Επαναστατική Δικτατορία»), που γράφτηκε τον Αύγουστο του 1920, αλλά (και αυτό είναι σημαντικό) κυκλοφόρησε τον επόμενο χρόνο. (99) Έτσι, ήταν το 3ο συνέδριο της UAI (Ancona, Νοέμβρης 1921) που επιβεβαίωσε την «ενθουσιώδη αλληλεγγύη της με τη Ρωσική Επανάσταση και τη σταθερή πρόθεσή της να οργανώσει την υπεράσπισή της εναντίον οποιασδήποτε αντιδραστικής προσπάθειας να καταστραφεί από τις κυβερνήσεις άλλων χωρών», δηλώνοντας εντούτοις ότι «σε καμία περίπτωση δεν αναγνωρίζουμε την αυτοαποκαλούμενη κομμουνιστική κυβέρνηση της Ρωσίας ως αντιπρόσωπο της επανάστασης» και εκφράζοντας την «πιο εγκάρδια αλληλεγγύη με τους αναρχικούς της Ρωσίας των οποίων στερείται η ελευθερία και φυλακίζονται και διώκονται για τα εγκλήματα [...] της κυκλοφορίας εκδόσεων, οργάνωσης συνελεύσεων, οργανώνοντας και διαδίδοντας τις ιδέες τους». (100)

Αλλά η συζήτηση σχετικά με τη συμπεριφορά των Μπολσεβίκων και των Αναρχικών σχετικά με τη δικτατορία του προλεταριάτου μόνο αργότερα επρόκειτο να έχει οποιοδήποτε είδος ξέχωρης επιρροής στις προσπάθειες αναθεώρησης της στρατηγικής. Στο διάστημα από το 1920 έως το 1925, αντίθετα, η περισσότερη προσοχή δόθηκε στην επανεμφάνιση της κρατικής καταστολής και στη διάδοση του φασισμού, οι ομάδες του οποίου άρχισαν να εξαπολύουν ένοπλες επιθέσεις ενάντια στο εργατικό κίνημα, καταστρέφοντας τις οργανωτικές δομές στην οικοδόμηση των οποίων οι μάζες είχαν αφιερώσει όλες τις ακούραστες ενέργειές τους. Οι πιο σημαντικοί αγωνιστές δολοφονούνταν ή αναγκάζονταν σε εξορία από τις πόλεις τους ή να αναζητήσουν αλλού προσωρινό καταφύγιο. Ήδη, τον Οκτώβρη του 1920, σχεδόν αμέσως μετά την εγκατάλειψη των εργοστασίων, τα γραφεία της Umanita

Νοβα στο Μιλάνο ερευνήθηκαν από την αστυνομία δύο φορές. Η αστυνομία συνέλαβε μερικά από τα πιο γνωστά μέλη της UAI και της USI, όπως τους Malatesta και Borghi, για «συνωμοσία ενάντια στο κράτος». Οι προετοιμασίες για τη δίκη διακόπηκαν αρκετές φορές δεδομένου ότι οι κατηγοροί ταλαιπωρήθηκαν αρκετά ώστε να βρουν μια κατηγορία που να ευσταθεί και η δίκη δεν άρχισε παρά μόνο τον Ιούλη του 1921. (101) Οι φυλακισμένοι άρχισαν απεργία πείνας τον Μάρτη η οποία οδήγησε σε μια σειρά διαμαρτυριών και απεργιών αλληλεγγύης που καθοδηγήθηκαν από την USI. Η ταραχή που δημιουργήθηκε από τις συλλήψεις και από τα αστυνομικά μέτρα οδήγησε μερικούς ατομικιστές στη μεμονωμένη δράση. Στις 23 Μάρτη 1921, μια βόμβα στο θέατρο Diana στο Μιλάνο, ενώ είχε στόχο τον επικεφαλής της αστυνομίας, σκότωσε περίπου 20 ανθρώπους (102). Το αρχικό σοκ της κοινής γνώμης διαδέχθηκε την πιο βίαιη καταστολή, ενώ οι φασιστικές ομάδες έκαναν άνω-κάτω τα γραφεία της L'Avanti! και της Umanita Nova (που τον Μάη του ίδιου χρόνου επρόκειτο να μεταφερθούν στη Ρώμη όπου κατέστη δυνατόν, με κάποια δυσκολία, να συνεχιστεί η κυκλοφορία της εφημερίδας μέχρι τις Δεκεμβρίου 1922 (103) και άρχισε ένα ανελέητο κυνήγι για «ανατρεπτικούς».

Οι αναρχικοί συζήτησαν δια μακρού το επεισόδιο και είναι ακόμα και σήμερα δύσκολο να πιστοποιηθεί μέχρι ποιο σημείο πληρωμένοι προβοκάτορες συμμετείχαν στην απόπειρα ενάντια στον επικεφαλής της αστυνομίας. «Εάν ο Errico Malatesta δεν τελούσε αυθαίρετα υπό κράτηση στη φυλακή για ένα τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα», δήλωσε κάποιος από αυτούς που καταδικάστηκαν για τη σφαγή, «δεν θα υπήρχε καν η σκέψη για την εκτόξευση της βόμβας» (104). Και αν και ο Malatesta (που μαζί με τους συντρόφους του ανέστειλε αμέσως την απεργία πείνας) διαφώνησε συνολικά από πολιτική άποψη με τους βομβιστές, ενώ επεδείκνυε κατανόηση από ανθρωπιστική άποψη, η θέση άλλων ήταν αυστηρότερη.

«Ας είμαστε απόλυτα σαφείς», έγραψε ο Fabbri, «ότι στη δοσμένη επιλογή μεταξύ των αστών δικαστών και των φυλακισμένων, μεταξύ των κατηγορών και των κατηγορούμενων, θα υπερασπίσουμε τους δεύτερους - σε πλήρη συμφωνία με το καθήκον μας ως υπερασπιστές του τσαλαπατημένου και του αδύνατου, αλλά τους υπερασπίζουμε για τους ανώτερους λόγους του ανθρωπισμού και της δικαιοσύνης, ως ανεύθυνα θύματα και όχι ως υπερασπιστές μιας κάποιας ιδέας. Τους υπερασπίζουμε και τους βοηθάμε, αλλά δεν τους υποστηρίζουμε με κανέναν τρόπο». (105)

Η υπόθεση συνέβαλε ως έναν ορισμένο βαθμό στην αποδυνάμωση του αναρχικού κινήματος και, γενικότερα, ολόκληρου του εργατικού κινήματος, φέρνοντας στο φως τις αδυναμίες του που επρόκειτο ήδη να φανούν με τα πρώτα σημάδια της καταστολής. Η διάσκεψη των λαϊκών δυνάμεων που συγκλήθηκε γρήγορα στη Φλωρεντία ώστε να ενταθούν οι διαμαρτυρίες και η ενεργός αλληλεγγύη στους Malatesta, Borghi και τους άλλους φυλακισμένους, δεν έφερε κανένα αποτέλεσμα (ο Serrati προχώρησε ακόμη περιγράφοντας τη σύλληψη ως ένα «σποραδικό επεισόδιο») (106), που καταδεικνύει την ανικανότητα να επιτευχθεί συμφωνία, ακόμη και για την κοινή υπεράσπιση, μεταξύ των κομμάτων και των οργανώσεων της ιταλικής αριστεράς, της ακατανόησής τους και της άγνοιάς τους για την αντίδραση και το φασισμό. Για τον αναρχισμό ειδικότερα, η ανεπάρκεια αυτή συνδέθηκε στενά με το βασικό γεγονός ότι «δεν ήταν σε θέση να αναπτύξει μια στρατηγική για την επαναστατική μετάβαση που θα τον τοποθετούσε σε μια θέση να οδηγήσει τις μάζες» (107). Βεβαίως, δεδομένου ότι, όπως έχουμε δει ήδη, το συνέδριο της Bologna αποφάσισε συγκεκριμένα σημεία, μια κάποια πολιτική μερικού χαρακτήρα. Και στην πραγματικότητα, οι υποστηρικτές αυτής της στρατηγικής συμμετείχαν οι ίδιοι στην ταξική πάλη, η οποία, κατά τη διάρκεια του Biennio Rosso, βρισκόταν στα ύψη σε

εκείνες ακριβώς τις περιοχές όπου αυτοί συγκεντρώνονταν και αυτό δεν αποτελούσε καμία σύμπτωση. Αλλά καθώς αυτές ακριβώς οι ενέργειες αν και επεκτάθηκαν για κάποιο διάστημα, απέτυχαν να οδηγήσουν σε μια γενικευμένη εξέγερση, το ιταλικό αναρχικό κίνημα επίσης (μπουχτισμένο από την ψεύτικη θεωρητική ενότητα και την ενότητα επί σκοπώ που υπονόμειαν οποιαδήποτε πιθανότητα συζήτησης ή της οργανωτικής ανάπτυξης μέσα στην UAI) ήταν ανίκανο, ως πολιτικό κίνημα, να συγκροτήσει μια στρατηγική που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τα διάφορα στάδια εκτύλιξης του γενικότερου αγώνα, βασισμένης στην εμπειρία και την πολιτική ανάπτυξη. Από την ανεπάρκεια αυτή δεν ξέφυγε ούτε ο Malatesta, ο οποίος παρατήρησε με μεγάλη σαφήνεια τον Γενάρη του 1920:

«Στους δρόμους, στη δράση, οι μάζες είναι με μας και είναι έτοιμες να δράσουν, αλλά τη στιγμή της αλήθειας, επιτρέπουν στους εαυτούς τους να λένε γλυκόλογα, αποθαρρημένοι και απογοητευμένοι βρισκόμαστε πάντα νικημένοι και απομονωμένοι. Γιατί; [...] επειδή είμαστε αποδιοργανωμένοι, ή όχι αρκετά οργανωμένοι. Οι άλλοι έχουν τα μέσα να διαβιβάσουν τις ειδήσεις, αληθινές ή ψεύτικες, γρήγορα και παντού, και χρησιμοποιούν αυτά τα μέσα προκειμένου να επηρεάσουν την κοινή γνώμη και να κατευθύνουν οποιαδήποτε δράση με οποιοδήποτε τρόπο θέλουν. Με τη βοήθεια των ενώσεών τους, των τμημάτων και των ομοσπονδιών τους, με το να διαθέτουν έμπιστα στοιχεία σε κάθε περιοχή, ασφαλή σπίτια, και τα λοιπά, μπορούν να προωθήσουν ένα κίνημα όταν εξυπηρετεί τους σκοπούς τους και να το σταματούν όταν επιτυγχάνεται ο στόχος τους [...] Οι καταστάσεις που έχω περιγράψει θα αναπαραχθούν βεβαίως στην Ιταλία και στο όχι πάρα πολύ απώτερο μέλλον. Επιθυμούμε πραγματικά να βρεθούμε στην ίδια κατάσταση μη προετοιμασίας, ανίκανοι να αντιταχθούμε επιτυχώς στους ελιγμούς των κατεργαρέων και να επιτύχουμε τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα από οποιαδήποτε επαναστατική κατάσταση;» (108)

Αλλά το έργο μιας συμμαχίας των αριστερών δυνάμεων, δημιουργημένης κυρίως σε επίπεδο βάσης σε τοπικό επίπεδο, βρέθηκε αντιμέτωπο με μια ανεπαρκή σύνθεση μεταξύ των διαφόρων αναρχικών ρευμάτων, τα οποία ιδρύθηκαν με βάση ένα «σύμφωνο» και ένα «πρόγραμμα» που χρησιμοποιήθηκαν για να τα ενοποιήσουν με βάση μια κοινή έκκληση στις (ιδεολογικές) αρχές, αλλά που, αντίθετα, απέφυγαν αυτή τη διαδικασία μόνο και μόνο χάρη στην αυτονομία των ατόμων και των ομάδων. Αναμφισβήτητα, οι εμπειρίες και η γρήγορη επιδείνωση της κατάστασης αποτέλεσαν ένα κίνητρο στο ξεπέραςμα της αντίφασης αυτής. Ο πυρήνας του Μιλάνου, που ήταν συγκεντρωμένος γύρω από το περιοδικό *Il Demolitore* (Ο Κατεδαφιστής), δήλωσε το 1922 ότι

«η Unione Anarchica Italiana [...] δεν πρέπει να περιορίσει την εργασία της όσον αφορά τη μελέτη της κατάστασης και την πραγματοποίηση του μετριοπαθούς στόχου της “επιτροπής αλληλογραφίας”. Πρέπει να κρατήσει (εάν θέλει να είναι πραγματικά ισχυρή) υπό τον έλεγχό της όλα όσα αφορούν το αναρχικό κίνημα, τα όργανα της καθημερινής έκφρασής του, τον Τύπο του, την προφορική προπαγάνδα του, τα μανιφέστα του προς το προλεταριάτο, την εργατική δράση, τις διεθνείς σχέσεις, τα περιοδικά του, τις σχέσεις του με τα άλλα κόμματα της εμπροσθοφυλακής, τον απόλυτο έλεγχο της κατεύθυνσης κάθε ζωντανού οργανισμού και, προπάντων, υπευθυνότητα».

Και απέδωσε σωστά τις λειτουργικές ανεπάρκειες της οργάνωσης στην παρουσία

«δύο ευδιάκριτων ρευμάτων που εμποδίζουν το ένα το άλλο: αφενός, των αναρχικών υπέρ της οργάνωσης, οι οποίοι, αν και πεπεισμένοι για την ανάγκη σταθερής πολιτικής και εργατικής οργάνωσης, καταβάλουν τεράστιες προσπάθειες να απελευθερωθούν οι ίδιοι από το φόβο των αιρέσεων και από τον τρόπο του να πρέπει να είναι (και για τις

παρούσες ανάγκες, επίσης) τίποτα περισσότερο από πειθαρχημένοι αγωνιστές και, αφετέρου, τους ατομικιστές που αγωνίζονται καθημερινά στο περιθώριο των δύο εκδηλώσεων του αναρχισμού - κομμουνιστικού και τρομοκρατικού». (109)

Εντούτοις, τα σκοτεινά χρόνια της συνολικής αντίστασης στο φασισμό δεν ήταν και τα πιο κατάλληλα σε μια διαδικασία βαθιάς αναθεώρησης. Κατά συνέπεια, οι αναρχικοί αντιμετώπισαν τη δοκιμή αυτή με την πολιτική του ενιαίου επαναστατικού μετώπου με τα διάφορα αριστερά κόμματα, από τα οποία το καθένα έφερε συγκεκριμένα στοιχεία. Συμμετέχοντας (χωρίς μεγάλη επιτυχία) σε δραστηριότητες προορισμένες στην ενοποίηση, με εκκλήσεις για την ανάγκη μιας «άμεσης συμφωνίας μεταξύ όλων των ενεργών στοιχείων, πέρα και πάνω από τις επίσημες οργανώσεις» (110), και απευθυνόμενοι στο προλεταριάτο για μια «οργανωμένη αντίσταση» (111), της οποίας θεώρησαν οι ίδιοι τους εαυτούς τους ότι ήταν η εμπροσθοφυλακή, προωθώντας το σχηματισμό Arditi del Popolo (που θεωρείται το στρατιωτικό τμήμα του FUR) ο οποίος, παρά την έλλειψη αυτοπεποίθησης εκ μέρους του PSI και του Partito Comunista d'Italia (Κομμουνιστικό Κόμμα Ιταλίας - PcdI), προσπάθησε να αντιδράσει με βία στη βία. Οι Arditi del Popolo ήταν πρωταγωνιστές επεισοδίων ένοπλης αντίστασης και στις φασιστικές ομάδες και στις ένοπλες δυνάμεις και την αστυνομία καθώς επίσης και ένοπλων επιδρομών σε στρατιωτικές εγκαταστάσεις, αλλά κατέβαλαν υψηλό τίμημα σε θανάτους και ποινές φυλακίσεων (112). Γνώριζαν, εντούτοις, πλήρως την ανάγκη να μην απομονωθούν και να αγωνιστούν μαζί με τις μάζες: εάν η φασιστική επίθεση αντιπροσώπευσε την αντίδραση του καπιταλισμού, «την ανάγκη των καθοδηγητικών στοιχείων της σύγχρονης κοινωνίας να υπερασπίσουν τον εαυτό τους» (113) εναντίον του προλεταριάτου που συνέχιζε να αυξάνεται μετά από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν απαραίτητο για την αντίσταση να είναι δυναμική και η αμυντική της φάση να εξελιχθεί σε επίθεση, μια επανάσταση που θα μπορούσε να ανατρέψει την αστική τάξη και να δημιουργήσει μια νέα κοινωνία.

Τελικά, ο φασισμός στάθηκε ικανός να νικήσει εύκολα απλώς λόγω των ανεπαρκειών της ιταλικής αριστεράς. Και στα μάτια πολλών αναρχικών, οι ανεπάρκειες αυτές προστέθηκαν στην απουσία οποιασδήποτε κατάλληλης στρατηγικής από το αναρχικό κόμμα και, προπάντων, από την έλλειψη επαναστατικής πρωτοβουλίας κατά τη διάρκεια του Biennio Rosso (114). Αλλά ο Fabbri το διέβλεψε περισσότερο από όλους, συνειδητοποιώντας ότι η επιτυχία του αντιπάλου και ειδικά του τρόπου με τον οποίο παγιώθηκε αυτή εξαρτήθηκε αρκετά από τους διεθνείς παράγοντες. Όπως έγραψε τον Δεκέμβριο του 1923:

«Η χειρότερη αντίδραση υπερισχύει σε ολόκληρη την Ευρώπη, και αυτό είναι ο κύριος λόγος για τον οποίο η ιταλική αντίδραση είναι τόσο ισχυρή. Αυτός είναι ο σημαντικότερος λόγος για τον οποίο ο ιταλικός φασισμός έχει ως υπόθεσή του να ελπίζει ότι ο θρίαμβός του μπορεί να είναι μακροχρόνιος παρά από το εάν εξαρτιόταν απλώς από την υλική δύναμη και συνείδησή του, την κατάσταση του μυαλού και το πνεύμα του ιταλικού λαού [...] Η άθλια κατάσταση των ελευθεριών στην Ιταλία εξαρτάται πολύ περισσότερο από ό, τι θεωρείται, από τις ιδιοτροπίες των πλουτοκρατών στο Παρίσι, το Λονδίνο και την Ουάσιγκτον» (115).

ΜΙΑ ΕΠΑΝΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

Για πολλά χρόνια στην Ιταλία, οι αναρχικοί «αποτέλεσαν, μετά τους κομμουνιστές, το μεγαλύτερο τμήμα των πολιτικών φυλακισμένων, των εγκλειστών και των θυμάτων των αστυνομικών ερευνών». (116) Στο μεταξύ, η μεταναστευτική κοινότητα (των Ιταλών αναρχικών κυρίως στις ΗΠΑ) είχε αρχίσει μια βασανιστική διαδικασία

μελέτης των αιτιών της ήττας των αναρχικών, με βάση μια αναθεώρηση της στρατηγικής τους γραμμής και των αποφάσεών τους για δράση, που, εκτός από τις διάφορες τάσεις που αυτοεπαινούνταν, αποτέλεσαν την αρχική βάση για μια διευκρίνιση.

Μερικοί επιτέθηκαν ξαφνικά στις αρνητικές αποφάσεις του FUR για να αμφισβητήσουν ακόμη και την ανάγκη οποιασδήποτε συμφωνίας με την αριστερά, η οποία παρουσιαζόταν ως «μη έμπιστη» κατά τη διάρκεια του Biennio Rosso. Συνεπώς, οι αναρχικοί επεδίωξαν να διοχετεύσουν τις δραστηριότητές τους στην κατασκευή ενός αποκλειστικά «ελευθεριακού» συνασπισμού, ιδωμένου ως μια τεράστια και απροσδιόριστη σειρά συμμαχιών (που παρέχουν όσο το δυνατόν περισσότερο περιθώριο πρωτοβουλίας από τα άτομα και τις ομάδες, που διατηρούν τη συνοχή τους με βάση μια γενική αναφορά στις ελευθεριακές αρχές και μεθόδους) που θα έπαιρνε τη θέση της υπάρχουσας αναρχικής οργάνωσης η οποία αποδείχθηκε ανεπαρκής. Η επιλογή αυτή απεικονίστηκε στα όργανα του αγώνα κατά του φασισμού. Στην πραγματικότητα, μετά από την άσχημη εμπειρία του Comitato d'Azione Antifascista (Επιτροπή για την Αντι-φασιστική Δράση), που καθοδηγείτο από τον Ricciotti Garibaldi, συγκροτήθηκε στο Παρίσι το Comitato dell' Alleanza Libertario (Επιτροπή Ελευθεριακής Συμμαχίας), που αποτελείτο μόνο από αναρχικούς. (117)

Οι ίδιες θέσεις είχαν ήδη υιοθετηθεί και το 1922 από την ομάδα πίσω από L'Adunata dei Refrattari (118). Κληρονόμος της χειρότερης ατομικιστικής παράδοσης της Cronaca Sovversiva, από την οποία και άντλησε έμπνευση, η εφημερίδα αυτή άρχισε να κυκλοφορεί κατά τη διάρκεια μιας δύσκολης περιόδου άγριας καταστολής που ακολούθησε τον πόλεμο και που είχε επιπτώσεις στο τοπικό επαναστατικό εργατικό κίνημα, περιλαμβάνοντας τους Ιταλοαμερικανούς αναρχικούς. Παραδείγματα των θέσεων αυτών ήταν η υπόθεση Sacco και Vanzetti, οι οποίοι καταδικάστηκαν και εκτελέστηκαν για εγκλήματα που δεν είχαν διαπράξει, η υπόθεση Salsedo ο οποίος συνελήφθη και «αυτοκτόνησε» στη φυλακή, αλλά και η υπόθεση Galleani ο οποίος απελάθηκε στην Ιταλία και ετέθη αμέσως υπό περιορισμό από το καθεστώς. (119) Μια τέτοια κατάσταση θα έπρεπε να είχε οδηγήσει στο σχηματισμό ενός όσο το δυνατόν ευρύτερου προλεταριακού κινήματος με μια ένωση των αναρχικών δυνάμεων ως αναπόσπαστο τμήμα του. Αντί αυτού, η L'Adunata dei Refrattari από την αρχή υιοθέτησε την τακτική της «διατάραξης αυτής της άνετης αρμονίας που θεωρητικοποιείται μέσα από την οικογένεια και που είναι στη μόδα εδώ και κάποιο καιρό, με το πρόσχημα ενός Ενιαίου Μετώπου και μιας εργατικής συμμαχίας». Όσον αφορούσε τον αγώνα κατά του φασισμού, έθεσε ως αίτημα μια ιδεολογική «αγνότητα» μέσω της οποίας, απορρίπτοντας την οργάνωση των εργατών ως «ένα εμπόδιο παρά μια βοήθεια στην χειραφέτηση των εργατών», προώθησε την καθαρή και ηρωική μεμονωμένη δράση (120). Φτάνοντας στις ΗΠΑ, ο Armando Borghi επιτάχυνε τη σύγκλιση των αντι-οργανωτικών ρευμάτων και προώθησε μια εκστρατεία ενάντια σε οποιαδήποτε ενωμένη αντιφασιστική συμφωνία που, κατά την άποψή του, θα ήταν μόνο μια επανάληψη της αποτυχημένης εμπειρίας της FUR. (121) Στο στάδιο αυτό γινόταν αναπόφευκτο ότι θα υπήρχε σύγκρουση με τους οργανωτικούς, οι οποίοι το 1923 είχαν συγκροτήσει την Alleanza Antifascista del Nord America (Αντι-φασιστική Συμμαχία Βόρειας Αμερικής), με μια αυτόνομη και αυθεντική πολιτική γραμμή, με στόχο το φασισμό στην Ιταλία και τη διάδοσή του στις Ηνωμένες Πολιτείες, συγκεντρώνοντας στις γραμμές της όλες εκείνες τις πολιτικές και εργατικές οργανώσεις που συμφωνούσαν με το στόχο αυτό. (122).

Η αυξανόμενη πικρία εξαιτίας των εσωτερικών αυτών συγκρούσεων (η κορύφωση των οποίων άρχισε το 1926) προκάλεσε διάσπαση μεταξύ των Ιταλών αναρχικών μεταναστών σε δύο αντιτιθέμενα στρατόπεδα. Ήταν μια διάσπαση που επρόκειτο να αρχίσει από τις ΗΠΑ και να εξαπλωθεί στην Ευρώπη, όπου με τη βοήθεια διαφόρων παραγόντων, μεταξύ των οποίων η πίεση και τα προβλήματα της εξορίας, η αντιοργανωτική τάση έμελλε να αποκτήσει τη μεγαλύτερη ορμή. Αν και σε μια δημόσια δήλωσή του ο Malatesta υιοθέτησε μια συνετή γραμμή για να μην διευρυνθεί η διαίρεση, θεώρησε ότι ήταν απαραίτητο να υποστηριχτεί μια αποφασισμένη θέση σε ιδιωτικό επίπεδο. Γράφοντας στον Borghi τον Ιούλιο του 1926, έλεγε:

«Όσον με αφορά, η οργάνωση μεταξύ των ατόμων με τους ίδιους στόχους στους οποίους θέλουν να φθάσουν με τα ίδια μέσα είναι πάντα το πρώτο πράγμα που πρέπει να γίνει. Δεδομένου ότι η UAI έχει ένα πρόγραμμα που αποδέχομαι και επιδιώκει να ενώσει μόνο εκείνους που δέχονται το πρόγραμμά της, είμαι στη διάθεση της UAI. Εγκάρδιες σχέσεις με τους αναρχικούς όλων των τάσεων, συγκεκριμένες συμφωνίες για συγκεκριμένους στόχους, γενική συνεργασία σε όλα για τα οποία υπάρχει μια συμφωνία, ναι, αλλά συγχώνευση και σύγχυση, όχι. Ένωση σε οποιαδήποτε άλλη βάση με τους αποκαλούμενους ατομικιστές και τους αντιοργανωτικούς θα σήμαινε να θέσουμε αποτελεσματικά κάποιον υπό τον έλεγχο αυτών των ανθρώπων που, όταν δεν είναι je m'en faitiste, είναι εξουσιαστές που απορρίπτουν τη λέξη οργάνωση, αλλά που στην πραγματικότητα στοχεύουν στη δημιουργία των προσωπικών οργανώσεων, εξαρτώμενων από τις ανεξέλεγκτες επιθυμίες μερικών ανθρώπων [...] Εκτός από οτιδήποτε άλλο, αυτό που μου φαίνεται είναι σημαντικό δεν είναι η οργάνωση υπό αυτήν τη μορφή, αλλά το πνεύμα της οργάνωσης. Όταν υπάρχει αυτό το πνεύμα της οργάνωσης, η οργάνωση προκύπτει όταν χρειάζεται και παίρνει τη μορφή που απαιτούν και επιτρέπουν οι περιστάσεις. Τώρα, είναι το πνεύμα της οργάνωσης που απουσιάζει γενικά από τους αναρχικούς και αναμιγνύοντας μαζί τους οργανωτικούς και τους αντιοργανωτικούς αυτός δεν είναι τρόπος ανάπτυξης. Η επιθυμία μου θα ήταν όλοι οι αναρχικοί να οργανωθούν σύμφωνα με τις διάφορες τάσεις τους και οι διάφορες οργανώσεις να δημιουργήσουν εγκάρδιες σχέσεις αμοιβαίας βοήθειας. Και αυτό θα γινόταν φυσικά χωρίς να σταματήσουμε τα άτομα ή τις μικρές ομάδες, είτε ανήκουν σε γενικές οργανώσεις είτε όχι, από να ενεργούν χωριστά και για συγκεκριμένους λόγους. Θα ήταν ελεύθεροι να το κάνουν αυτό και επίσης θα ελάμβαναν, όταν ήταν δυνατό, οποιαδήποτε απαραίτητη βοήθεια. Θα μπορούσαν να το κάνουν αυτό, αντί να ενεργούν με ηλίθιο τρόπο!» (123).

Ήταν πικρή η συνειδητοποίηση της αποτυχίας της προσπάθειας που έγινε το 1920 να διατηρηθούν ενωμένες οι διάφορες τάσεις με την παράλειψη των ίδιων των στοιχείων που παρέχουν αυτή τη σαφήνεια που είναι αναπόφευκτη για τη ζωή μιας πολιτικής οργάνωσης εάν πρόκειται να είναι επιτυχής και να αποτελέσει το σημείο αναφοράς για τις μάζες. Στην πραγματικότητα, η φύση μιας σύνθεσης (περισσότερο στο όνομα παρά στην πραγματικότητα) των ανομοιογενών θέσεων των μεταναστευτικών αναρχικών οργανώσεων δεν θα μπορούσε να απονείμει σε αυτές την παρουσία και τη δύναμη την οποία ακόμη και η UAI, με όλα τα ελαττώματά της, είχε επιδείξει κατά τη διάρκεια του Biennio Rosso, δεδομένου ότι στερούνταν τα απαραίτητα στοιχεία που είχε η UAI: ένα πρόγραμμα και μια στρατηγική δημιουργίας των απαραίτητων συμμαχιών προκειμένου να αναλάβει δημόσια δράση. Στις περιστάσεις αυτές, η αδιάλλακτη αντίσταση στο φασισμό από τους αναρχικούς, ακόμα κι αν διεξαγόταν σκληρά κάτω από διάφορες μορφές μέσα και έξω από τη χώρα, στερήθηκε σοβαρού συντονισμού και, ακόμα περισσότερο, ενοποιητικής στρατηγικής.

Εντούτοις, υπήρξε τώρα μια αυξανόμενη συνειδητοποίηση της ανάγκης για μια κριτική επανεκτίμηση των αιτιών της ήττας της επανάστασης στην Ιταλία και αλλού στον κόσμο, της ανάγκης να βρεθεί ένα σχέδιο, μια στρατηγική, μια οργανωτική και λειτουργική αντίληψη που θα μπορούσε να καθιερώσει τον αναρχισμό σταθερά στην αριστερά και να του επιτρέψει να επανακτήσει την κυρίαρχη θέση του στην επαναστατική διαδικασία. Ένα σταθερό βήμα προς την κατεύθυνση αυτή έγινε με την «Οργανωτική Πλατφόρμα της Γενικής Ένωσης των Αναρχικών - Σχέδιο» που κυκλοφόρησε στο Παρίσι από την ομάδα Delo Truda των εξόριστων Ρώσων αναρχικών. (124) Τα προγραμματικά του σημεία ήταν: η αρχή της ταξικής πάλης και του αναρχικού κομμουνισμού, η εργατική δραστηριότητα ως απαραίτητη μέθοδος επαναστατικού αγώνα και η δημιουργία ενός θετικού προγράμματος για την περίοδο μετάβασης της επανάστασης. Προώθησε επίσης την αντίληψη μιας οργάνωσης τα μέλη της οποίας θα έπρεπε να είναι πλήρως υπεύθυνα όσον αφορά την κοινή στρατηγική.

Αφήνοντας κατά μέρος την υπερβολική σημασία που δίνεται στις οργανωτικές δομές, πρέπει να αναγνωριστεί ότι η «Πλατφόρμα» ήταν η πρώτη εποικοδομητική επανεξέταση της διεθνούς ήττας που υπέστησαν οι αναρχικοί στη δεκαετία του 1920 και επρόκειτο να γίνει δεκτή με ενθουσιασμό από μερικές οργανώσεις, όπως η γαλλική και η βουλγαρική ομοσπονδία. Οπωσδήποτε, μια τέτοια πρόταση προκάλεσε μια μακρά συζήτηση στους ελευθεριακούς κύκλους της Ιταλίας. Μια ομάδα αγωνιστών προσχώρησε στην όλη πρωτοβουλία και συγκρότησε το 1ο Ιταλικό Τμήμα της νέας οργάνωσης. (125) Ο Fabbri έδωσε μια ήρεμη και ισορροπημένη άποψη όταν έγραψε ότι

«θέτει υπό συζήτηση έναν αριθμό προβλημάτων έμφυτων στο αναρχικό κίνημα, στη θέση των αναρχικών στην επανάσταση, στην αναρχική οργάνωση στο γενικότερο αγώνα, και άλλα. Αυτά πρέπει να επιλυθούν εάν ο αναρχισμός πρόκειται να συνεχίσει να παρέχει απαντήσεις στις αυξανόμενες ανάγκες του αγώνα και της παρούσας κοινωνικής ζωής. «(126)

Εντούτοις, η πλειοψηφία του ιταλικού κινήματος αν και δεχόταν ότι είχε προβεί σε μερικά από τα λάθη που υποδείκνυε το ντοκουμέντο, αρνήθηκε να δεχτεί τις οργανωτικές προτάσεις του, που ήταν ουσιαστικές εάν επρόκειτο να δοθεί μια νέα κατεύθυνση. Και η έλλειψη δεκτικότητας σε αυτό το ουσιαστικό σημείο επρόκειτο να είναι μια από τις κύριες αιτίες της πτώσης της αναρχικής παρουσίας στους κοινωνικούς αγώνες στην Ιταλία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για το αναρχικό κίνημα ανάμεσα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεξ: M. ANTONIOLI, *Introduzione a Dibattito sul sindacalismo. Atti del Congresso internazionale anarchico di Amsterdam (1907)*, Florence 1978; M. ANTONIOLI, *Introduzione a L. Fabbri, L'organizzazione operaia e l'anarchia*, Florence 1975; M. ANTONIOLI, *Il movimento anarchico italiano nel 1914*, in "Storia e Politica", 2, 1973, pp. 235-254; G. CERRITO, *Il movimento anarchico dalle sue origine al 1914. Problemi e orientamenti storiografici*, in "Rassegna Storica Toscana", 1, 1969, pp. 109-138; G. CERRITO, *Dall'insurrezionalismo alla Settimana Rossa*, Florence 1976; G. CERRITO, *L'antimilitarismo anarchico in Italia nel primo ventennio del secolo*, Pistoia 1968; P.C. MASINI, *Storia degli anarchici italiani. Da Bakunin a Malatesta*, Milan 1969; P.C. MASINI, *Storia degli anarchici italiani nell'epoca degli attentati*, Milan 1981; E. SANTARELLI, *Il socialismo anarchico in Italia*, Milan 1973;

- S. TARIZZO, *L'anarchia. Storia dei movimenti libertari nel mondo*, Milan 1976; G. WOODCOCK, *L'anarchia. Storia delle idee e dei movimenti libertari*, Milan 1966.
2. Δες: M. ANTONIOLI, *Il movimento anarchico* cit.; G. CERRITO, *Il movimento anarchico* cit.; G. CERRITO, *Dall'insurrezionalismo* cit.; C. COSTANTINI, *Gli anarchici in Liguria durante la prima guerra mondiale*, in "Il Movimento Operaio e Socialista in Liguria", 2, 1961, σελ. 99-122; E. SANTARELLI, *Il socialismo anarchico* cit.
 3. Δες: M. ANTONIOLI, *Il movimento anarchico* cit.
 4. Για το Συνέδριο της Φλωρεντίας δες: *Congresso Comunista Anarchico Italiano*, στο "Volontà", 8 August 1914; C. COSTANTINI, *op.cit.* σελ. 102
 5. M. ANTONIOLI, *Il movimento anarchico* cit.
 6. Για τις δύο συνδιασκέψεις δες: C. COSTANTINI, *op.cit.* pp. 107-112; G. CERRITO, *L'antimilitarismo* cit., σελ. 46 and 54; και *Un trentennio di attività anarchica 1914-45*, Cesena 1953, σελ. 13.
 7. P.C. MASINI, *Gli anarchici tra "interventismo" e "disfattismo rivoluzionario"*, στο "Rivista Storica del Socialismo", 5, 1959, σελ. 208-212.
 8. Δες: G. CERRITO, *Dall'insurrezionalismo* cit., *passim*.
 9. Αναφέρεται στο R. DEL CARRIA, *Proletari senza rivoluzione. Storia delle classi subalterne dal 1860 al 1950*, II, Milan 1970, σελ. 18.
 10. Δες: *Un trentennio*, cit., σελ.13.
 11. Δες συγκεκριμένα τη στήλη *Contro la guerra* στο "Volontà" που άρχισε τον Οκτώβριο του 1914 και αργότερα μετονομάστηκε σε *Gli interventisti e noi*.
 12. *Manifesto internazionale anarchico contro la guerra*, "Volontà", 20 Μάρτη 1915.
 13. Δημοσιεύτηκε στο "Freedom", Λονδίνο, 28 Φλεβάρη 1915.
 14. Δες: "Il Libertario", 30 Ιούλη και 3 Σεπτέμβρη 1914.
 15. Τα πιο αξιοσημείωτα ανάμεσα στα άλλα είναι: E. MALATESTA, *Réponse de Malatesta au "Manifeste des Seize" Anarchistes du Gouvernement*, Παρίσι 1916; UN GRUPPO DI ANARCHICI, *La guerra europea e gli anarchici*, έκδοση του L. Fabbri, Τορίνο 1916. Ανάμεσα στις εκδόσεις που έγιναν από Ιταλούς αναρχικούς στις ΗΠΑ δες: P. ALLEGRA, *Disonoriamo la guerra*, New York 1916, σελ. 278.
 16. P.C. MASINI, *Gli anarchici tra "interventismo"*, cit., σελ. 209.
 17. Δες: *Il Congresso di Firenze*, in "Volontà", 26 Δεκέμβρη 1914.
 18. CATILINA [L. FABBRI], *Per il Convegno anarchico*, *ibid*, 1 Γενάρη 1915.
 19. Δες: C. COSTANTINI, *op.cit.* σελ. 109-111.
 20. G. CERRITO, *L'antimilitarismo* cit., p. 54. Στη συνδιάσκεψη συμμετείχαν εκπρόσωποι από ομάδες και ομοσπονδίες από Bologna, Ravenna, Piacenza, Ferrara, Parma, Modena, Florence, Pisa, Piombino, Carrara, Ardenza, Livorno, Naples, Turin, Milan, Genoa, Sestri Ponente and Valpolcevera, La Spezia, Terni, Vicenza, Venice, Rome, Pesaro.
 21. Τα μέλη της επιτροπή ήταν οι Pasquale Binazzi, Torquato Gobbi, Virgilio Mazzoni, Gregorio Benvenuti και Temistocle Monticelli (δες: "Avanti!", 12 Αυγούστου 1916).
 22. Δες: G. CERRITO, *L'antimilitarismo* cit.; *Un trentennio* cit.; E. FORCELLA-A. MONTICONE, *Plotone di esecuzione*, Bari 1968; και τη σημαντική εργασία του F. SBARNEMI [B. MISEFARI], *Diario di un disertore*, Florence 1973.
 23. Σχετικά με αυτό δες: A. DADA, *I rapporti dei "radicali" italo-americani con il movimento operaio statunitense e italiano*, in "Italia Contemporanea", 1982, σελ.146.
 24. Δες: *Comunicazione del 10 ottobre 1916 della Prefettura di Milano al Ministero dell'Interno*, in ACS, Casell. Pol. Centr., b. 5208.
 25. Δες: "Guerra di Classe", 2 Σεπτέμβρη 1916 και 13 Γενάρη 1917.
 26. Δες: *Sempre*, Almanacco n.2 of "Guerra di Classe", 1923, σελ. 86-87.

27. Δες: P.C. MASINI, *Gli anarchici italiani e la rivoluzione russa*, in “Rivista Storica del Socialismo”, 15-16, 1962, σελ. 135-169.
28. G. CANDELORO, *Storia dell’Italia moderna*. VIII. *La prima guerra mondiale, il dopoguerra, l’avvento del fascismo*, Milan 1978, σελ. 172.
29. Στο *Un trentennio* cit., σελ.18.
30. G. Cerrito, *L’antimilitarismo* cit., σελ.63.
31. Σχετικά με την αναρχική συμμετοχή στο Biennio Rosso, δες: L. FABBRI, *La contro-rivoluzione preventiva*, Bologna 1922, τώρα στο *Il fascismo e i partiti politici italiani. Testimonianze del 1921-23*, έκδοση του R. De Felice, Bologna 1966; A. BORGHI, *½ secolo di anarchia*, Naples 1954; A. BORGHI, *La rivoluzione mancata*, Milan 1964 (αναθεωρημένη έκδοση του A. BORGHI, *L’Italia fra i due Crispi*, Παρίσι 1921); E. MALATESTA, *Scritti*. I. “*Umanità Nova*”. *Pagine di lotta quotidiana*; II. “*Umanità Nova*”. *pagine di lotta quotidiana e scritti vari del 1919-23*, Geneva 1934-1936 (reprint, Carrara 1975); *Un trentennio* cit.; P.C. MASINI, *Anarchici e comunisti nel movimento dei consigli a Torino (1919-20)*, Turin 1951 (reprint, Florence 1970); P.C. MASINI, *Antonio Gramsci e l’Ordine Nuovo visti da un libertario*, Livorno 1956; P.C. MASINI, *Gli anarchici italiani e la rivoluzione russa* cit.
32. Σχετικά με τις θέσεις του ιταλικού αναρχικού κινήματος για τη Ρωσική επανάσταση, *ibid*.
33. Δες: G. BIANCO-C. COSTANTINI, “*Il Libertario*” *dalla fondazione alla I guerra mondiale*, in “*Il Movimento Operaio e Socialista in Liguria*”, 6, 1960, σελ. 131-154.
34. L. BETTINI, *Bibliografia dell’anarchismo*. II, *Periodici e numeri unici anarchici in lingua italiana pubblicati in Italia (1872-1970)*, 1, Florence 1972, pp. 167-171, 277-278; and P.C. MASINI, *Gli anarchici italiani e la rivoluzione* cit., *passim*.
35. Αναφορά για τη διάσκεψη αυτή δες: “*Il Libertario*”, 17 Απρίλη 1919.
36. Για τις διασκέψεις στην Umbria-Marches (Fabriano 22-23 Μάρτη 1919) και Emilia-Romagna (Bologna 23 Μάρτη 1919), *ibid*.
37. *Per un convegno fra gli anarchici*, *ibid*, 13 Μάρτη 1919.
38. *Ibid*, 17 Απρίλη 1919.
39. G. BIANCO, *L’attività degli anarchici nel biennio rosso (1919-20)*, στο “*Il Movimento Operaio e Socialista in Liguria*”, Απρίλης-Ιούνης 1961.
40. “*Il Libertario*”, 17 Απρίλη 1919.
41. Δες την μπροσούρα the pamphlet *Sulle direttive della Confederazione Generale del Lavoro. Il pensiero dei comunisti anarchici confederati. Febbraio 1921*, Rome 1921, σελ. 10.
42. *Infra*, σελ. 391 ff.
43. *Infra*, pp.
43. A. BORGHI, *½ secolo* cit., σελ. 153.
44. L. FABBRI, *La contro-rivoluzione* cit., σελ.19.
45. *Ibid*, σελ. 21.
46. E. SANTARELLI, *Storia del fascismo* I. *La crisi liberale*, Rome 1973, p. 157. Για τη δράση των αναρχικών το 1919, δες επίσης: ACS, Min. Interno. Dir. Gen. P.S., Affari Gener. e Riservati, K 1, 1920, b. 79.
47. Δες: *Un trentennio* cit., σελ. 23.
48. Δες την απόφαση της διάσκεψης της Φλωρεντίας ανωτέρω.
49. Δες: L. FABBRI, *Prefazione* to E. MALATESTA, *Scritti* cit., I, σελ. 49.
50. Για τη επιστροφή του Malatesta στην Ιταλία, δες: ACS, Casell. Pol. Centr., b. 288 Malatesta, fasc. 31568 sottofasc. 6; L. FABBRI, *Prefazione* cit., σελ. 9-10; and A. BORGHI, *½ secolo* cit., pp. 199 ff.
51. “*Il Libertario*”, 29 Σεπτέμβρη 1919.

52. Αυτές οι ιδέες είχαν ήδη εμφανιστεί στο πρώτο τεύχος της “Umanità Nova” (δες: E. MALATESTA, *I nostri propositi*, στην “Umanità Nova”, 27 Φλεβάρη 1920, τώρα στο E. MALATESTA, *Scritti cit.*, I, σελ. 29-33).
53. Για τον Malatesta δες: U. FEDELI, *Bibliografia Malatestiana* in L. FABBRI, *Malatesta, l'uomo e il pensiero*, Naples 1951, σελ. 261-304; L. FABBRI, *La vida y el pensamiento de Errico Malatesta*, Buenos Aires 1945; M. NETTLAU, *Errico Malatesta. Vita e Pensieri*, New York 1922 (αναθεωρημένη έκδοση: *Errico Malatesta. El Hombre, el Revolucionario, el Anarquista*, Barcelona 1933); A. BORCHI, *Errico Malatesta in 60 anni di lotte anarchiche*, Paris χωρίς ημερομηνία (αργότερα, Milan 1947); G. CERRITO, *Sull'anarchismo contemporaneo, Introduzione to E. Malatesta, Scritti scelti*, Rome 1970.
54. G. CERRITO, *Sull'anarchismo cit.*, σελ. 51-52.
55. Συγκεκριμένα, δες: E. MALATESTA, *Andiamo al popolo*, in “L'Art. 248”, Ancona 4 Φλεβάρη 1894.
56. Μια θετική συνεισφορά στη διαδικασία αυτή ήρθε από το περιοδικό “Il Pensiero” που κυκλοφορούσε από τους Fabbri και Gori από το 1903 έως το 1911; G. CERRITO, *Dall'insurrezionalismo cit.*; G. CERRITO, *Il movimento anarchico dalle sue origini cit.*; M. ANTONIOLI, *Introduzione to L. FABBRI, L'organizzazione cit.*; M. ANTONIOLI, *Il movimento anarchico italiano nel 1914 cit.*
57. Στο Συνέδριο του Άμστερνταμ (1907), αν και ο Fabbri υπέγραψε την πρόταση του Monatte, ψήφισε και υπέρ της πρότασης του Malatesta, δηλώνοντας αργότερα: “Εάν η πρόταση του Monatte ήταν μια συγκεκριμένη επιβεβαίωση της αντίληψης της ταξικής πάλης κάτι που δεν υπήρχε στην πρόταση του Malatesta, από την άλλη πλευρά, η πρόταση του Malatesta περιείχε μια επιβεβαίωση της εξεγερτικής φύσης του αναρχισμού κάτι που έλλειπε από την πρόταση του Monatte” (δες: L. FABBRI, *Il Congresso di Amsterdam*, in “Il Pensiero”, 1 Οκτώβρη 1907). Για το Συνέδριο δες: *Dibattito sul sindacalismo cit.*
58. E. MALATESTA, *E ora?* στο “Volontà”, 20 Ιούνη 1914.
59. E. MALATESTA, *Movimenti stroncati*, στην “Umanità Nova”, 22 Ιούνη 1922 (τώρα στο E. MALATESTA, *Scritti cit.*, I, σελ. 101-105).
60. L. FABBRI, *Prefazione cit.*, σελ. 9.
61. U. FEDELI, *Luigi Fabbri*, Turin 1948, σελ. 55.
62. L. FABBRI, *Prefazione cit.*, σελ. 9.
63. L. FABBRI, *La controrivoluzione cit.*, σελ. 18 ff.
64. L. FABBRI, *Prefazione cit.*, σελ. 11-12
65. “Umanità Nova”, 16 Γενάρη 1920.
66. L. FABBRI, *Prefazione cit.*, σελ. 14.
67. U. FEDELI, *Luigi Fabbri cit.*, σελ. 55.
68. L. FABBRI, *Prefazione cit.*, σελ. 13.
69. F. TURATI-A. KULISCIOFF, *Carteggio*, IV, Turin 1953, σελ. 386.
70. E. SANTARELLI, *Il socialismo anarchico cit.*, σελ. 189.
71. G. MAIONE, *Il biennio rosso. Autonomia e spontaneità operaia nel 1919-1920*, Bologna 1975, σελ. 225-226.
72. *Le lotte metallurgiche a Torino*, in “Umanità Nova”, 18 Ιούλη 1921.
73. P.C. MASINI, *Anarchici e comunisti cit.*
74. “L'Ordine Nuovo”, 25 Οκτώβρη και 22 Νοέμβρη 1919.
75. *Ibid*, 27 Μάρτη 1920.
76. A. GRAMSCI, *L'Ordine Nuovo*, Turin 1954, σελ. 128-129.

77. M. GARINO, *Consigli di fabbrica e di azienda. Relazione presentata al Congresso dell'Unione Anarchica Italiana (Bologna 1-4 luglio 1920)*, στην “Umanità Nova”, 1 Ιούλη 1920.
78. *Congresso dell'Unione Anarchica Italiana. Terza giornata (3 luglio 1920)*, ibid, 6 Ιούλη 1920.
79. ARGON [S. MOLINARI], *I Soviet e la loro costituzione. Atti del Convegno (Relazione al Congresso Anarchico di Bologna)*, ibid, 3 Ιούλη 1920.
80. *Secondo Congresso dell'Unione Anarchica Italiana. Seconda giornata (2 luglio 1920) Seduta pomeridiana. Rapporti con le organizzazioni operaie di resistenza*, ibid, 10 Ιούλη 1920.
81. CATILINA [L. FABBRI], *Anarchismo e azione sindacale*, ibid, 27 Ιούνη 1920.
82. *Secondo congresso cit.*
83. G. CERRITO, *Il ruolo dell'organizzazione anarchica*, Catania 1973, σελ. 87-88.
84. UNIONE ANARCHICA ITALIANA, *Programma adottato dall'UAI in Bologna 1-4 luglio 1920*, Bologna 1920.
85. *Secondo Congresso dell'Unione Anarchica Italiana. Seconda giornata (2 luglio 1920). Seduta antimeridiana. Il fronte unico*, στην “Umanità Nova”, 4 luglio 1920.
86. Δες: L. FABBRI, *Malatesta cit.*, σελ. 139.
87. G. BIANCO, *op. cit.*, p. 147, which includes the *Nota del Sottoprefetto di La Spezia del 18 aprile 1920*.
88. *Rapporto del maggior Generale Scipioni sull'organizzazione rivoluzionaria a Torino del 15 giugno 1919*, reported in R. VIVARELLI, *Il dopoguerra in Italia e l'avvento del fascismo (1918-1922)*. I. *Dalla fine della guerra all'impresa di Fiume*, Naples 1967, σελ. 584-586.
89. A. BORGHI, *La rivoluzione mancata cit.*, σελ. 129.
90. Δες: L. FABBRI, *Prefazione cit.*, σελ. 18.
91. *Note torinesi, Vertenza Mazzonis*, in “Umanità Nova”, 7 Μάρτη 1920. Δες επίσης: *I nuovi orizzonti della lotta operaia*, ibid, 4 Μάρτη 1920, και *L'espropriazione degli stabilimenti Mazzonis. Una nuova mistificazione*, ibid, 6 Μάρτη 1920.
92. *Tattica Nuova*, στην “L'Ordine Nuovo”, 13 March 1920 (article attributed to Togliatti). G. MAIONE, *op. cit.*, σελ. 102, δηλώνεται ότι οι Ordinovists ήσαν οι μόνοι που κατανόησαν την πραγματική φύση της υπόθεσης Mazzonis: όταν κάποιος σκεφτεί τι γράφτηκε στην “Umanità Nova” τότε αυτή η δήλωση φαίνεται βεβιασμένη.
93. G. BOSIO, *L'occupazione delle fabbriche e i gruppi dirigenti e di pressione del movimento operaio, in 1920. La grande speranza. L'occupazione delle fabbriche in Italia*, special issue of “Il Ponte”, 31 Οκτώβρη 1970, σελ. 1182.
94. Σε συνάρτηση με αυτό δες: “Umanità Nova”, 28 Μάρτη, 1 και 4 Απρίλη, 9 και 12 Ιούνη 1920.
95. Σε συνάρτηση με αυτό δες: ibid, 7 Απρίλη, 6 and 22 Ιούνη, 8 και 19 Αυγούστου, 4 και 5 Σεπτέμβρη 1920.
96. *Metallurgici attenti*, ibid, 7 Σεπτέμβρη 1920.
97. A. BORGHI, *La rivoluzione mancata cit.*, σελ. 143 ff.
98. See: *I pericoli*, στην “Umanità Nova”, 8 Σεπτέμβρη 1920.
99. L. FABBRI, *Dittatura e rivoluzione*, Ancona 1921 (πλέον πρόσφατη έκδοση Cesena 1971). Για μια αναρχική ιστοριογραφία για τη Ρωσική Επανάσταση δες: VOLIN, *La révolution inconnue*, Paris 1947 (Αγγλική έκδοση: *The Unknown Revolution*, Detroit/Chicago 1974); P. ARCHINOFF, *Historia del movimento machnovista*, Buenos Aires 1926 (Αγγλική έκδοση: P. ARSHINOV, *The History of the Makhnovist Movement (1918-1921)*, London 1987); N. MAKHNO, *La Révolution*

Russe en Ukraine (mars 1917-avril 1918), Paris 1954, 3 vols.; *La rivolta di Kronstadt*, Florence 1971.

100. “Umanità Nova”, 8 Νοέμβρη 1921.

101. Δες: T. TAGLIAFERRO, *Errico Malatesta, Armando Borghi e compagni davanti ai giurati di Milano. Resoconto stenografico del processo svoltosi il 27, 28, 29 luglio 1921*, Milan 1979.

102. Για την υπόθεση Diana δες: V. MANTOVANI, *Mazurca blu. La strage del Diana*, Milan 1979.

103. Δες: L. BETTINI, *op. cit.*, σελ. 289-291.

104. G. MARIANI, *Memorie di un ex-terrorista*, Turin 1953, σελ. 46.

105. Αναφέρεται στο E. MALATESTA, *Vittime ed eroi*, in “Umanità Nova”, 24 Δεκέμβρη 1921 (τώρα στο E. MALATESTA, *Scritti cit.*, I, σελ.312).

106. L. FABBRI, *Prefazione cit.*, σελ. 20.

107. E. SANTARELLI, *Il socialismo anarchico cit.*, σελ. 180.

108. E. MALATESTA, *Movimenti stroncati cit.*

109. T.T. [T. TAGLIAFERRO], *Il senso della realtà*, in “Il Demolitore”, Milan 14 Φλεβάρη 1922.

110. E. MALATESTA, *Il dovere dell’azione*, in “Umanità Nova”, 25 Ιούνη 1921 (τώρα στο E. MALATESTA, *Scritti cit.*, I, σελ. 97-98).

111. E. MALATESTA, *La guerra civile*, *ibid*, 8 September 1921 (τώρα στο E. MALATESTA, *Scritti cit.*, I, σελ. 217).

112. Για τις δραστηριότητες της αναρχικής αντίστασης εναντίον της αντίδρασης και του φασισμού δες: A. TASCA, *Nascita e avvento del fascismo (1918-1922)*, Bari 1965, *passim*; R. VIVARELLI, *op. cit.*, *passim*; A. BORGHI, *La rivoluzione mancata cit.*, *passim*; *Un trentennio cit.*, *passim*.

113. L. FABBRI, *La controrivoluzione cit.*, σελ. 13.

114. Δες: L. FABBRI, *La controrivoluzione cit.*, *passim*; A. BORGHI, *½ secolo cit.*, *passim*.

115. L. FABBRI, *La reazione europea e l’Europa*, in “Il Martello”, New York, 22 Δεκέμβρη 1923.

116. E. SANTARELLI, *Il socialismo anarchico cit.*, σελ. 195.

117. Για την γέννηση του προγράμματος της Επιτροπής της Ελευθεριακής Συμμαχίας δες: *Comitato Alleanza Antifascista di Parigi*, δισέλιδο φυλλάδιο με άλλο τετρασέλιδο φυλλάδιο ως ένθετο με τον τίτλο *Compagno ascolta*, κατατεθειμένο στο Internationaal Anstituut voor Sociale Geschiedenis (abbr. IISGA), Fondo Ugo Fedeli, b. 109.

118. Δες: G. CERRITO, *Sull’emigrazione anarchica italiana negli Stati Uniti d’America*, στο “Volontà” (Genoa) 4, 1969.

119. Δες: *Un trentennio cit.*, *passim*. Για την καταστολή σε βάρος του εργατικού κινήματος των ΗΠΑ μετά τον Α’ Παγκόσμιο Πόλεμο δες: W. PRESTON, *Aliens and Dissenters*, New York 1963; and R.C. BOYER-H.M. MORAIS, *Storia del movimento operaio negli Stati Uniti*, Bari 1974.

120. *È permesso*, in “L’Adunata dei Refrattari”, New York 15 Απρίλη 1922; και *A che serve l’organizzazione*, *ibid*, New York 15 Μάη 1922.

121. Για τις θέσεις του A. Borghi στις ΗΠΑ, δες την εργασία του *Gli anarchici e le alleanze*, New York χωρίς ημερομηνία [αλλά το 1927]. Αργότερα, επρόκειτο να αρνηθεί τη συμμετοχή του στη FUR κατά τη διάρκεια του *Biennio Rosso* στην Ιταλία (δες: A. BORGHI, *Mezzo secolo cit.*, σελ. 314).

122. Για το πρόγραμμα της οργάνωσης δες: *Alleanza Antifascista del Nord America*, in “Il Martello”, New York 24 Οκτώβρη 1925.

123. *Lettera di Errico Malatesta ad Armando Borghi dell'11 luglio 1926* in IISGA, Fondo Nettalu, b. Adunata-Malatesta, Αλληλογραφία μεταξύ Borghi και Malatesta.

124. Το ντοκουμέντο αυτό κυκλοφόρησε στο Παρίσι το 1926 από τις Εκδόσεις *Œuvres Anarchistes*. Librairie internationale. Η Πλατφόρμα, ο διάλογος και υλικό σχετικά με αυτήν περιέχονται σε ιταλική μετάφραση στο G. CERRITO, *Il ruolo dell'organizzazione anarchica*, Pistoia 1973, σελ. 259-360.

125. Δες: *Manifesto Comunista Anarchico* della I Sezione in IISGA, Fondo Ugo Fedeli, b. 175. Για πληροφορίες για την ομάδα αυτή δες: G. CERRITO, *Il ruolo cit.*, σελ. '92.

126. L. FABBRI, *Un progetto di organizzazione anarchica*, in "Il Martello", New York 17 and 24 November 1927 (τώρα στο G. CERRITO, *Il ruolo cit.*, σελ. 315-324).

*** Το αρχικό κείμενο στην ιταλική γλώσσα περιέχεται στο «Storia della Società Italiana», Τόμος XXI – «La disgregazione dello stato liberale», Εκδόσεις Teti, Milan 1982. Επίσης και στην ιστοσελίδα της Federazione dei Comunisti Anarchici (FdCA – Ομοσπονδία των Κομμουνιστών Αναρχικών) στο www.fdca.it Τα ντοκουμέντα που αναφέρονται στις Σημειώσεις 124, 125 και 126 διατίθενται σε αγγλική μετάφραση στο διαδίκτυο στην ιστοσελίδα του Αρχείου Νέστο Μάχνο (Nestor Makhno Archive) www.nestormakhno.info. Ελληνική μετάφραση «Ούτε Θεός-Ούτε Αφέντης», Μάρτης 2008. Δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στο <http://www.anarkismo.net> καθώς και στο <http://ngnm.vrahokipos.net>**